

NIEUWSBRIEF

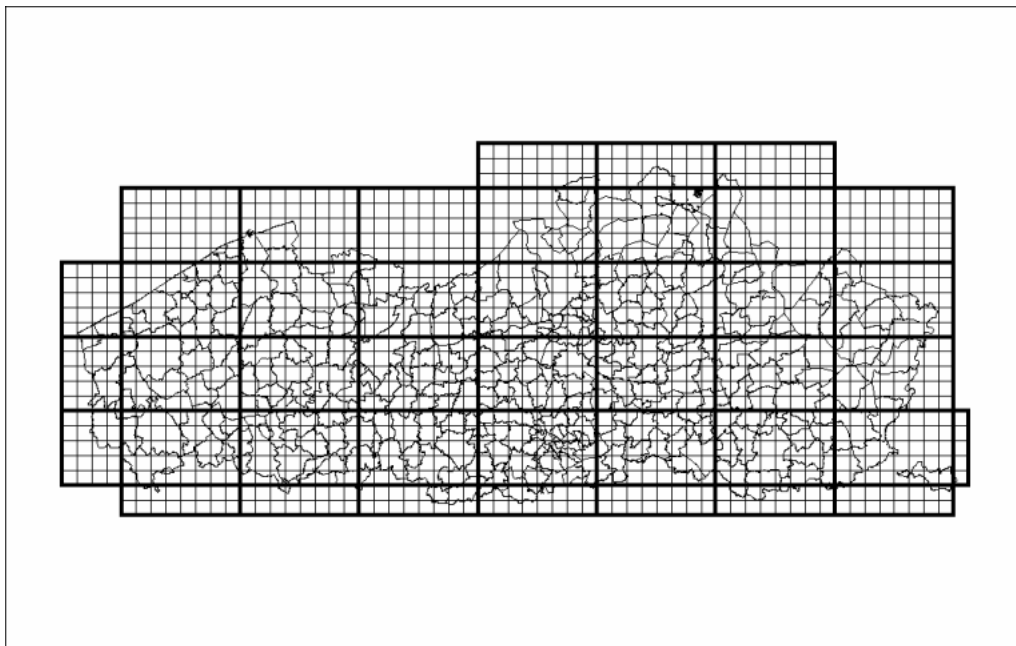
PLANTEN

1^e jaargang, nr. 2
november 2001

door:

Nationale Werkgroep Botanie
Floristisch Onderzoek voor Natuurbehoud
Diverse Lokale & Provinciale Werkgroepen

werkzaam binnen Natuurpunt

De plantennieuwsbrief

INFO:

*Natuurpunt, Plantennieuwsbrief en Provinciale
PlantenWerkgroepen:*

Olivier Heylen, Natuurpunt
Graatakker 11
2300 Turnhout

(email olivier.heylen@wielewaal.be, tel. 014/47.29.50)
Natuurpunt-website: <http://www.wielewaal.be>

Floristisch Onderzoek voor Natuurbehoud:

Erik Molenaar, FON
Ferd. Coosemansstraat 24
2600 Berchem

(email erik.molenaar@skynet.be, tel. 03/218.59.69)
FON-website: <http://www.fon.bewoner.antwerpen.be>

Nationale Werkgroep Botanie

André Van den Bergh, NWB
Vitsgaard 9
1745 Opwijk
(email andrevandenbergh@yahoo.com,
tel. 052/35.05.18)

Aan de plantennieuwsbrief werken diverse werkgroepen mee. Dit kan in het kader van het samenwerkingsverband tussen werkgroepen en Natuurpunt. We zijn dan ook blij dat de in het voorjaar plechtig afgesloten overeenkomst dit jaar reeds resulteerde in meer dan 250 excursies en een pak verslagen en artikels. **IEDEREEN DIE AAN DE NIEUWSBRIEF WIL MEEWERKEN KAN DAT OOK EFFECTIEF DOEN** (zie info).

OVEREENKOMST VOOR FLORISTIEK

In het jaar 2001, op de achttiende van de maand maart sluiten ondergetekenden in naam van hun werkgroep of organisatie een overeenkomst voor floristiek. Dit gebeurt in het licht van de fusie tussen De Wielewaal Natuurvereniging vzw en Natuurreservaten vzw. Doel van deze overeenkomst is de vrijwilligerswerking rond wilde planten en hun ecologie ruime kansen te bieden. Onder het motto 'vrijwilligers samen sterk' wordt als streefdoel een meer samenhangende en overtuigende werking van lokaal tot gewestelijk niveau vooropgesteld. Floristenwerkgroepen en natuurvereniging besluiten zo eendrachtig samen te werken. Een gemeenschappelijke projectwerking rond wilde planten is één van de pijlers. Allerlei vormen van ondersteuning aan de floristengroep en deugdelijke garanties inzake het beheer van onder meer verspreidingsgegevens zijn andere steunpunten. In een hecht verbond zullen vrijwilligers uiteindelijk meer realiseren voor de floristiek en voor het behoud van natuurwaarden. Hierbij wordt een verjongde visie voor floristiek en floristische werkgroepen gevormd.

Wouter Mertens
Joris Bracquené

Erik Molenaar
Juul Slembrouck

André Van den Bergh
Karel De Waele

Natuurvereniging

Floristisch Onderzoek
voor Natuurbehoud

Nationale Werkgroep
Botanie

Botanische topper in de Dommelvallei

→ *rijkste Vlaamse kilometerhok !*

→ *nieuwe soort voor België !*

→ *nieuw taxon voor de wetenschap ?*

Olivier Heylen, Staf Van Reet, André Van den Bergh, Hugo Notebaert, Piet Coninx, Henri Stappaerts & Albert Geuens

Er zijn van die dagen dat de zon haar warmte onophoudelijk blijft neerstrooien en het toch nog voldoende fris is om er eens flink in te vliegen. Van zulke buitenkansen maken floristen vooral in de maanden mei en juni dankbaar gebruik om soms erg zeldzame planten op te sporen. In 2001 was dat niet anders. Er werden talloze kilometerhokken onderzocht. Vierkante kilometers ‘strepen’ is trouwens nog steeds een methode om alle mogelijke plantensoorten van het ganse grondgebied te traceren. Afgelopen seizoen gebeurde er op één van zulke excursies toch iets heel bijzonders. Nationale Werkgroep Botanie ontdekte immers Vlaanderens rijkste kilometerhok en dat betekent heel wat! Bovendien kon een nieuwe soort voor de Belgische flora genoteerd worden en vonden we wellicht een nieuw taxon voor de wetenschap.

Verzamelen geblazen te Wijchmaal

Tijdens de ochtend van 16 juni ll. was het centrum van Wijchmaal (Limburg) het trefpunt van een aantal enthousiaste floristen. De meesten onder hen waren voor dag en dauw opgestaan en kwamen van ver (Kortrijk, Gent, Ronse...) om deel te nemen aan een excursie van Nationale Werkgroep Botanie te Wijchmaal (Peer). Piet Coninx en Mia Schrooten hadden het wat makkelijker; de excursie vond immers plaats in hun ‘achtertuin’, met name de Dommelvallei. Onder leiding van Olivier Heylen en Albert Geuens (conservator) trokken 15 deelnemers naar een afwisselend gebied, uiteraard op speurtocht naar planten. André Van den Bergh was de vertrouwde streper. Kilometerhok¹ C6.48.12, even vierkantig en met exact dezelfde oppervlakte als alle andere kilometerhokken, zorgde voor de rest.

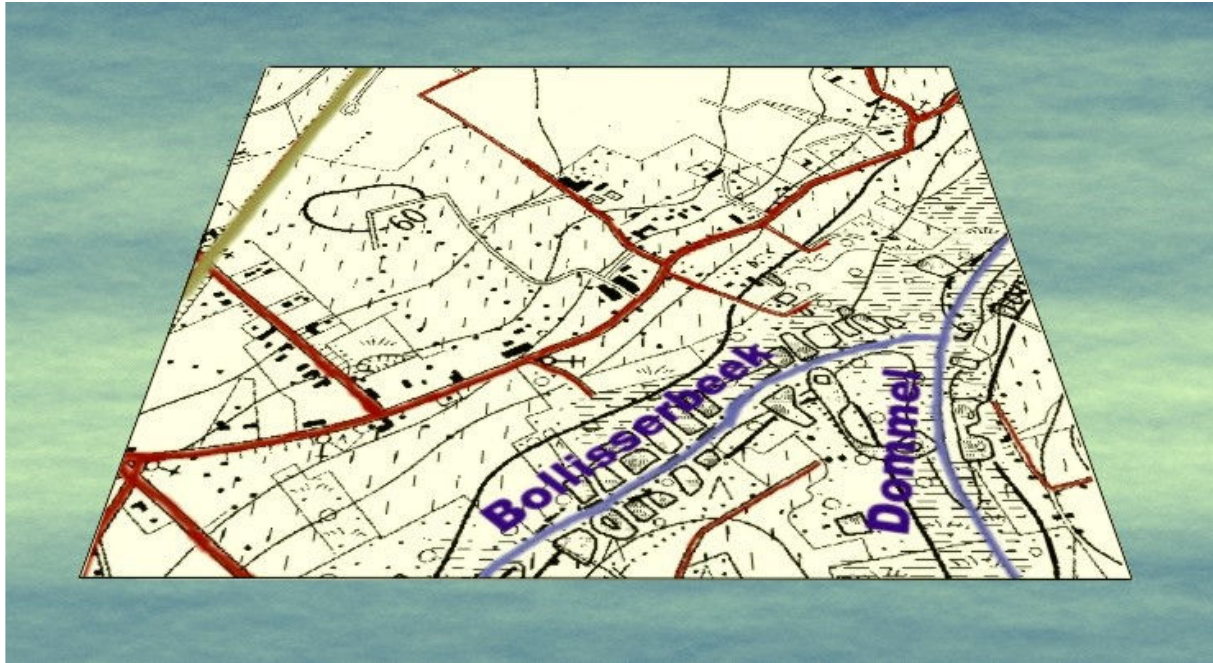
Na een kort ritje met de wagen belandden we in een doodgewone wegberm tussen Hooghoksent en Neerhoksent. Straatgras – *Poa annua*, Varkens gras – *Polygonum aviculare*... het strepen werd aangevat. Dat het een pareltje van een gebied was, stond reeds lang vast. Maar wie kon op dat moment vermoeden dat nu precies dit gebied het rijkste kwartierhok van alle geïnventariseerde Vlaamse hokken zou worden, althans voor zover bekend? Wie had zich kunnen voorstellen dat André na afloop aan het einde van zijn Latijn zou zitten en de streepjes niet meer tellen kon? Niemand!

---

¹ een gebied van precies 1x1 km² volgens IFBL-coördinaten.

Van Dommelvallei naar oude spoorweg en terug

Bij de samenvloeiing van Bollisserbeek en Dommel (zie figuur) bevindt zich een slecht toegankelijk gebied van moerasbossen en natte graslanden, afgewisseld met tal van vijvertjes van al dan niet verlaten buitenverblijven. Dit gedeelte van het kilometerhok was geenszins van de poes. De linkeroever van de Bollisserbeek op zich hield ons al de hele voormiddag en zelfs nog een stuk van de namiddag bezig. De ‘achterstand’ die we daardoor opliepen was abnormaal groot. Maar het loonde de moeite! We schetsen hierna enkele van onze botanische bevindingen.

Panorama op het geïnventariseerde kilometerhok, met o.a. het samenvloeiingsgebied van Bollisserbeek en Dommel in het zuiden-oosten en een voormalige spoorweg met aangrenzende houtzagerij in het noordwesten.

De natte graslanden (o.a. blauw grasland) waren lokaal getooid met onder meer Kranskarwij (*Carum verticillatum*), Gevlekte orchis (*Dactylorhiza maculata*) en Blauwe knoop (*Succisa pratensis*). Andere niet alledaagse soorten waren bijvoorbeeld Geelgroene zegge (*Carex demissa*), Sterzegge (*Carex echinata*) en andere zeggesoorten die ons ijverig aangebracht werden door Hugo Notebaert. Verder bevinden zich ook nog enkele plantjes Duizendknoop fonteinkruid (*Potamogeton polygonifolius*) in een zeer ondiep greppeltje. In dit biotoop en in de aanpalende broekbosjes groeit o.a. ook Moerasviooltje (*Viola palustris*). In één van de vijvers werd een massa Dwergkroos (*Lemna minuta*) waargenomen. De oevers ervan werden stilaan belaagd door Japanse duizendknoop (*Fallopia japonicus*), een erg agressieve exoot.

Een uiterst klein maar bijzonder rijk restantje blauw grasland dat ook in zeer droge zomers nog zompig is.

Kranskarwij (*Carum verticillatum*) als opvallende schermbloemige en Geelgroene zegge (*Carex demissa*), een soort die erg goed gecamoufleerd is.

Klein kroos (*Lemna minor*) en Dwergkroos (*Lemna minuta*) als drijvende waterplanten op één van de vele vijvers die de vallei rijk is. Dwergkroos is duidelijk een flink stuk kleiner dan Klein kroos en kan door het massa-effect reeds van op afstand worden herkend.

Na de middagpauze van die prachtige zomerdag zetten we koers naar de westzijde van het kwartierhok, waar we o.a. op de voormalige spoorweg -heden een fietspad- de zoektocht verderzetten. Onderweg toverde Staf Van Reet uit een bempje reeds Slofhak (*Anthoxantum aristatum*) tevoorschijn. Verder werden Sofiekruid (*Descurainia sophia*) en een soort Zwenkgras, nl. *Festuca stricta* subsp. *trachyphylla* var. *trachyphylla*, huuummm, op de kop getikt. Deze laatste wordt vaak foutief genoteerd als Rood zwenkgras (*Festuca rubra*) of gewoonweg over het hoofd gezien. De verspreiding van dit gras is bijgevolg bijzonder slecht bekend. Langs de spoorweg groeit Wilde reseda (*Reseda lutea*) en Zwarte toorts (*Verbascum nigrum*). Zwarte toorts komt ter plaatse eveneens in zowat alle wegbermen vrij talrijk voor. Na enkele tientallen metertjes sporen werd onze aandacht plots getrokken door een mooie graanakker, met talloze exemplaren Korenbloem (*Centaurea cyanus*) en Gele ganzebloem (*Chrysanthemum segetum*). Op deze magnifieke site kwam Staf Van Reet aandraven met een soort Struisgras, met name Tweepig struisgras (*Agrostis castellana*) (hierop komen we in een volgend artikel terug). Die naam deed iedereen de oren tuiten; sommigen bladerden terstond in hun 'rode bijbel' (flora) maar vonden niets... Nieuw voor België, zo bleek. Na de spectaculaire ontdekking op het bewuste 'groene' akkertje volgde een reliëfrijk terrein: een keten van gestorte zand-met-kei-heuveltjes. Tal van eigenaardige, soms 'ontsnapte' soorten konden we noteren: Kromhalsamsinckia (*Amsinckia lycopsoides*), Geitebaard (*Aruncus dioicus*), Cosmos (*Cosmos bipinnatus*), Muskuskaasjeskruid (*Malva moschata*),... Nog even vervolgden we ons pad langs de spoorweg om dan, via een ruime bocht, het terrein van een houtzagerij te betreden. Enkele bijkomende soorten konden worden genoteerd (o.a. Gewone bermzegge (*Carex spicata*)). Een klein veldwegeltje leidde ons langs een boerderij met Tripmadam (*Sedum rupestre*) op het dak opnieuw naar het valleigebied. We stooten vrij snel door tot we in een door kwelwater bijzonder drassig broekbos de linkeroever van de Dommel bereikten. We konden een mooie populatie Adderwortel (*Polygonum bistorta*) en een pol Bleke zegge (*Carex pallescens*) aanschouwen. Een enkel struikje Alpenbes (*Ribes alpinum*) was tevens van de partij. Al ploeterend en spiedend door het bos waren we de tijd haast vergeten. Het was al laat in de namiddag toen we opnieuw vaste voet aan grond kregen. Een pad leidde ons naar een veldweg die ons terug bij het vertrekpunt bracht. Onderweg passeerden we nog langs een gedeeltelijk verland en bijgevolg trilveenachtig vijvertje met o.a.

de zeldzame Snavelzegge (*Carex rostrata*). Deze soort groeide er verborgen en werd pas gevonden nadat Staf Van Reet bijna natte voeten (en knieën) had.

Groene graanakker met veel Korenbloem (*Centaurea cyanus*) en Gele ganzebloem (*Chrysanthemum segetum*). Op deze plek werd, in de berm tussen de akker en een door paarden begraasd weiland, ook het Tweetoppig struisgras (*Agrostis castellana*) ontdekt.

Inventaris kan niet worden afgerond

De inventarisatie zou op het late uur normaal beëindigd geweest zijn, niet omwille van een uitgesteld vier-uurtje maar gewoon omdat een standaardhok dan normaal 'afgewerkt' is. Op dat moment bleek echter dat we amper 2/3 van het kwartierhok doorkruist hadden. Het hele interfluvium zou dan maar in een hoger tempo, op een meer vluchtige wijze bekeken worden. Voor de rechteroever van de Dommel was uiteindelijk helemaal geen tijd meer over. Rond 18.00u versnelde elkeen onder aanvoering van o.a. Willy Herremann de pas... richting auto. Tijd om terug te keren naar verre oorden. Met een lijst van 292 soorten trok André er voor die dag definitief een streep onder. Iedereen likte zichzelf de vingers af. Wat een hok! Het besef dat het hier niet zonder meer om een 'goed' gebied dan wel om een topgebied ging groeide bij de floristen. Er werd natuurlijk veel nagepraat, ook over de vondst van het nieuwe gras. Een terugkeer voor beter herbariummateriaal (gerijpte exemplaren) was trouwens noodzakelijk voor een meer nauwkeurige determinatie. Het gebied diende uiteindelijk toch nog verder uitgekamd te worden al was het maar om de rechteroever van de Dommel te inventariseren.

Bijkomend onderzoek

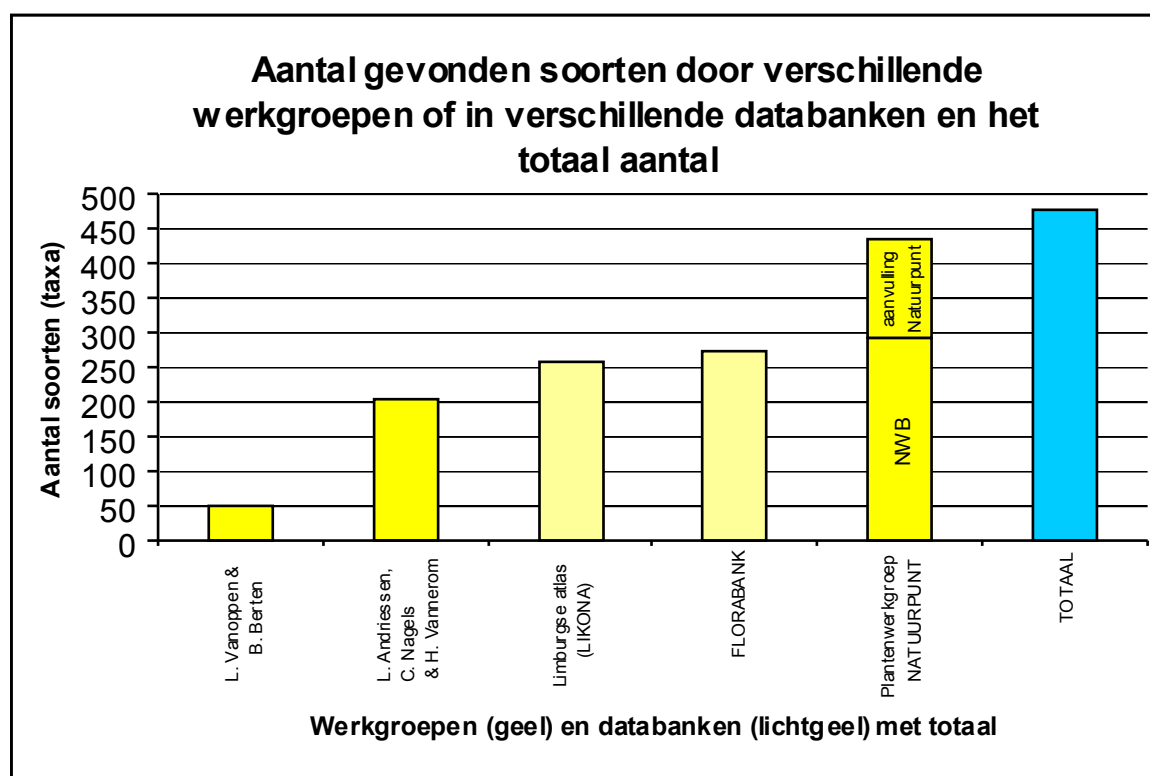
In de zomer bezochten Olivier Heylen en Ann Walraevens het hok opnieuw erg uitgebreid. Tal van andere soorten stonden nu te bloeien. Gewone planten zoals Glad knopkruid (*Galinsoga parviflora*) of Uitstaande melde (*Atriplex patula*) konden als bijkomende soorten genoteerd worden. Een hele reeks nazomerbloeiërs zoals Vlasbekje (*Linaria vulgaris*) en Spits havikskruid (*Hieracium laevigatum*) vielen erg op. Een aantal soorten bramen konden nu ook op naam gebracht worden. Maar er werden tevens opnieuw meer speciale vondsten gedaan zoals Bospinksterbloem (*Cardamine pratensis* subsp. *paludosa*) of Kleine leeuwenbek (*Chaenorhinum minus*) maar bovenal een waarschijnlijk voor de wetenschap nieuwe Hennepnetel (*Galeopsis* sp.): voorlopig aangeduid als *Galeopsis segetum* Neck. subsp. *minor* Heylen (we komen hierop in een volgend artikel terug). Op de rechteroever van de Dommel werd nog een terreintje met Struikhei (*Calluna vulgaris*) gevonden. Elders in dit kwartierhok is de soort praktisch afwezig. Hoe langer er gezocht werd, des te meer we verbaasd waren dat

er nog steeds soorten bijkwamen op de lijst. Ook Aarvederkruid (*Myriophyllum spicatum*) en Pijlkruid (*Sagittaria sagittifolia*) konden genoteerd worden. Het terrein van de houtzagerij leverde eveneens nog tal van extra soorten op zoals Gewoon schaduwkruiskruid (*Senecio ovatus* subsp. *ovatus*) en Rood guichelheil (*Anagallis arvensis* subsp. *arvensis*). Kortom, een hok om van te snoepen. Meer nog: door de vondst van Hoge cyperzegge (*Carex pseudocyperus*) en Dwergzegge (*Carex viridula* var. *viridula*) komt het totaal aantal Zeggesoorten in het gebied op 17 wat buitengewoon tot zelfs fenomenaal is. Dit is zeker één van de absolute topgebieden van *Carex*soorten in Vlaanderen! Merkwaardig is overigens het feit dat bepaalde algemene soorten, namelijk Scherpe zegge (*C. acuta*), Moeraszegge (*C. acutiformis*), Zandzegge (*C. arenaria*), Pilzegge (*C. pilulifera*) en Blaaszegge (*C. vesicaria*) niet (!) aangetroffen werden.

Rijkste kilometerhok van Vlaanderen

Nadat al ons terreinwerk voltooid was, werd de soortenlijst van de momentopname in 2001 opgemaakt. Al het werk leverde uiteindelijk een inventaris op van 435 soorten (Albert Geuens wees ons nog op 12 extra soorten die in het hok voorkomen). Dit is bijzonder veel en zonder twijfel de beste momentopname die ooit in Limburg en zelfs in heel Vlaanderen gemaakt werd op kilometerschaal. Daarbij komt dat het kilometerhok in de jaren '80 en '90 ook door anderen nog geïnventariseerd werd. Met name Bert Berten, Luc Vanoppen, Leo Andriessen, Cecile Nagels en -last but not least- Herman Vannerom inventariseerden het gebied (met daarnaast nog beperkte inventarisatiegegevens van Aminal afd. Bos en Groen). Hun gezamenlijke inventaris zorgt voor een extra soortental van 44, allemaal soorten die door ons niet teruggevonden werden, waardoor de totale inventaris voor de periode na 1972 op een totaal van 479 taxa komt (d.i. circa 13% van alle taxa die ooit in België, Luxemburg of aangrenzend Noord-Frankrijk waargenomen werden of nog circa 40% van de Vlaamse flora). Dit maakt het kilometerhok zelfs tot het soortenrijkste hok dat ooit in Vlaanderen geïnventariseerd werd. Hokken met meer dan 420 taxa waren trouwens totnogtoe quasi afwezig in Vlaanderen. Het is duidelijk dat meerdere bezoeken door diverse personen en werkgroepen een betere want meer complete inventaris opleveren (zie figuur). Op de figuur worden tevens compilaties van gegevens weergegeven, zoals die vervat zijn in diverse databanken (dus niet zonder meer slechts afzonderlijke inventarisaties)

Dit heeft uiteraard zo zijn repercussies voor de inventarisatiegraad van gebieden. Op provinciaal niveau is Limburg voorzeker vrij gelijkmatig maar onvoldoende gedetailleerd onderzocht. Dat heeft o.a. te maken met per kilometerhok betaalde opdrachten uit het verleden. Het bleek voor sommigen interessanter om meer te 'hokken' dan te 'strepen'. Bijgevolg zijn er nogal wat kilometerhokken met een beperkt aantal soorten. Toch is een soortental van pakweg 50 niet onrealistisch voor een reeks hokken in Limburg (bijv. uitgestrekte vlakten droge heide of dennenbossen). Op basis van onze bevindingen is het hoe dan ook duidelijk dat het gevaar voor een sterke onderschatting van de botanische diversiteit reëel is (zie o.a. ook Florabank met slechts 5 soorten Zegge in vergelijking met de 16 door ons gevonden soorten en het totaal van 17). Belangrijk is het besef dat niet iedereen of niet elke werkgroep over evenveel kennis, tijd of mogelijkheden beschikt. Bovendien zijn er in Limburg slechts weinig ervaren floristen. De waarde van inventarissen moet daarom worden afgewogen tegenover diverse parameters waaronder expertise. Dit werd in het recente verleden overigens in Groot-Brittannië reeds ruimschoots aangetoond (Rich & Smith, 1996). Verder dient er opgelet te worden met foutieve determinaties en fouten in databanken (zoals bijvoorbeeld het foutief gegeven van Stofzaad (*Monotropa hypopitys*) voor het bewuste hok in Florabank).

We willen nog opmerken dat zich op de inventaris naast soorten ook 23 subspecifieke taxa (ondersoorten, variëtiën,...) en 9 hybriden bevinden. Daarnaast werden eveneens een aantal aangeplante maar duidelijk verwilderde soorten genoteerd, een praktijk die bij de meeste werkgroepen gebruikelijk is. Dit alles verandert evenwel niets aan de allicht voorlopige status van rijkste hok van Vlaanderen. De Dommelvallei en haar omgeving te Wijchmaal blinkt dus in elk geval uit door hoge botanische diversiteit. De biodiversiteit situeert zich op landschapsniveau. Eén van de oorzaken daarvoor moet gezocht worden bij de diverse landschappelijke gradiënten zoals de overgangen van hooggelegen droge delen naar laaggelegen natte valleizones, of nog van aangevoerd basisch substraat (spoorweg) naar uitgesproken zuur zand en tot slot basisch kwelwater in contact met zuur oppervlaktewater. Daarnaast draagt de diversiteit aan biotopen (valleibossen, spoorweg akkers, opslagterreinen, diverse types grasland en hooiland...) bij tot een hoog soortental. Ook de ouderdom van de biotopen en daarmee samenhangend de ontwikkelingsgraad ervan is cruciaal. Onderzoek naar de genetische eigenschappen van onze inheemse bomen en struiken toonde trouwens reeds aan dat populaties van de Zwarte els (*Alnus glutinosa*) in het gebied één van de meest authentieke van gans Vlaanderen zijn. Dit staat borg voor een relatief ongestoord milieu! Verder is het duidelijk dat de menselijke aanwezigheid hoe dan ook zijn weerslag heeft, zowel in positieve als in negatieve zin. Oorspronkelijke biotopen zijn teruggedrongen maar nog niet verdwenen en nieuwe biotopen zijn ontstaan: vijvers, stortterreinen e.d. dragen natuurlijk ook bij tot de biodiversiteit. Gelukkig zijn de authentieke soorten in de Dommelvallei door de aanwezigheid van in het algemeen uiterst zeldzaam geworden biotopen zoals blauwgraslanden nog steeds present (wel met een beperkte abundantie).

Prioriteiten voor Natuurpunt in het gebied

De invloed van de mens op dit valleigebied is weliswaar opvallend door de talrijke buitenverblijven maar nog niet catastrofaal te noemen. De reden daarvan is in eerste instantie de afwezigheid van grootschalige landbouw en drainage (de Dommel zelf werd wel gekanaliseerd). Daar waar veel andere riviervalleien er omgeploegd of uitgedroogd bij liggen, heerst er in belangrijke delen van de Dommelvallei nog lommer en kwel. Uiteraard is de bewaring van de laatste restantjes ook aan Natuurpunt te danken doordat deze het noodzakelijke aangepaste beheer uitvoert en er zoveel mogelijk gronden aankoopt. De

aankopen zouden in de toekomst in eerste instantie gericht moeten blijven op het valleigebied, ondanks de vondsten van speciale plantensoorten buiten de vallei. Het in beheer nemen van authentiek akkerland (bijv. roggeakker) buiten de valleizone, zoals nu al gebeurt, kan ook reeds bij kleine oppervlakten resulteren in het behoud van bijzondere soorten zoals Bleekgele hennepnetel, Akkerleeuwenbek of Akkerandoorn. Dit loont wel de moeite! Voor andere soorten, zoals Tweetoppig struisgras, Kromhalsamsinckia of Hongaarse raket dient men in feite geen speciale maatregelen te treffen. Het zijn soorten die her en der telkens weer geïntroduceerd worden of opduiken door menselijke activiteiten. Overigens mag men zich niet vergissen met soortenrijke landschappen. Biodiversiteit en zeker botanische diversiteit op zich zijn niet de enige parameters om natuur te waarderen. Ook onder meer de graad van natuurlijkheid of spontaneïteit zijn van belang. In een groot gedeelte van de Dommelvallei ontbreken overigens hoogwaardige laagveenvegetaties met Waterdrieblad (*Menyanthes trifoliata*), Wateraardbei (*Comarum palustre*), Holpijp (*Equisetum fluviatile*), Snavelzegge (*Carex rostrata*), Veenpluis (*Eriophorum angustifolium*) en Veenmos (*Sphagnum* sp.) zoals die in het vlakbij gelegen brongebied van de Grote Nete wel voorkomen. De inspanningen naar natuurbehoud toe dienen dus ook in die regio gespreid te worden. Overigens zou een meer gedetailleerde en systematische inventaris van het plateau waar Dommel, Bollisserbeek, Zwarte Beek en Grote Nete ontspringen en de periferie een goede zaak zijn. Een suggestie voor de diverse plantenwerkgroepen.

Dankwoord

De auteurs wensen ook de andere deelnemers te bedanken, nl. Jean De Prez, Livya Hendrickx, Willy Herremann, Emmanuël D'Hoore, Mia Schrooten, Lucrèce Vannieuwerburgh, Evie Verboven, Roland Werbrouck

Referenties

Florabank (toelating 2001-wvl-46). Florabank is een geïntegreerde databank met plantenverspreidingsgegevens van Vlaanderen op niveau 1km². Aan Florabank wordt meegewerkt door Flo.Wer vzw., de Nationale Plantentuin van België, het Instituut voor Natuurbehoud, de Universiteit Gent, de KULeuven en AMINAL, afd. Natuur (VLINA/96/02, VLINA/00/01).

Rich, T.C.G. & P.A. Smith (1996) – Botanical recording, distribution maps and species frequency. *Watsonia* 21: 155-167.

BIOTOOP: BULLDOZER

Hugo Notebaert

Elk jaar inventariseert de Plantenwerkgroep van de Gentse Wielewaalafdeling een veertiental kwartierhokken in eigen regio. Dit betekent dat alle spontaan groeiende en verwilderde vaatplanten binnen een hok van 1 op 1 km op een specifieke lijst aangestreept worden. Vandaar het werkwoord “strepen”.

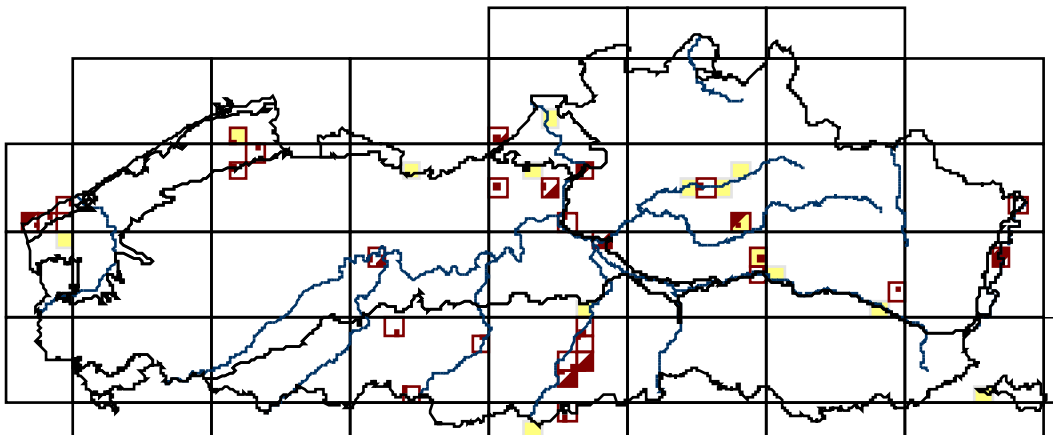
Spoorwegbrug

Op dinsdag 10 juli 2001 was een hok op de rand van het Gentse stadscentrum aan de beurt. Het was een gebied met vooral veel wegbermen, wat voortuintjes, ruderaal terreinen, oevers van een Scheldearm en enkele bedrijfsterreinen. De excursie begon langs de rivierarm en de oevers boden niet veel meer dan men op een dergelijk geruderaliseerd terrein mag verwachten. Er groeide veel Kruldistel (*Carduus crispus*), Koolzaad (*Brassica napus* ssp. *napus*), Gestreepte witbol (*Holcus lanatus*), Bezemkruiskruid (*Senecio inaequidens*), Vlinderstruik (*Buddleja davidii*) maar toch ook Klein springzaad (*Impatiens parviflora*) en Rode ganzevoet (*Chenopodium rubrum*).

Groot glaskruid

Nabij een spoorwegbrug werd onze aandacht verder gewekt door Zeepkruid (*Saponaria officinalis*), Amerikaanse kruidkers (*Lepidium virginicum*) en vooral door Groot glaskruid (*Parietaria officinalis*). Deze soort maakt deel uit van de Brandnetelfamilie (*Urticaceae*) maar ze bezit geen brandharen, de bladen staan verspreid langs de stengel en zijn gaafrandig. Naast bos en struweel op vochtige, matig rijke bodem, komt deze soort ook voor als pioniersvegetatie op vochtige, stenige ondergrond, zoals hier. Dit was hier op een naar het noorden gerichte helling tussen de spoorwegbrug en een andere brug. In het Vlaams district – het fyto geografisch district waarin Gent zich bevindt – is de soort zeer zeldzaam.

Verspreiding Groot glaskruid (*Parietaria officinalis*)

Bulldozer

Een honderd meter verder meldt Annie Bracke, één van de zeldzame vrouwelijke deelnemers aan een dergelijke excursie, ons, vanop een grasveldje voor een bedrijvencomplex, de aanwezigheid van Gewone brunel (*Prunella vulgaris*). Meteen struinen we het cultuurgraslandje af op zoek naar meer fraais. Het bouwbedrijf – waarvoor dit biotoopje zich bevindt – laat zich opvallen daar wel een bijzonder voorwerp: midden dit Gentse siergraslandje staat op een betonnen sokkel een relatief kleine bulldozer.

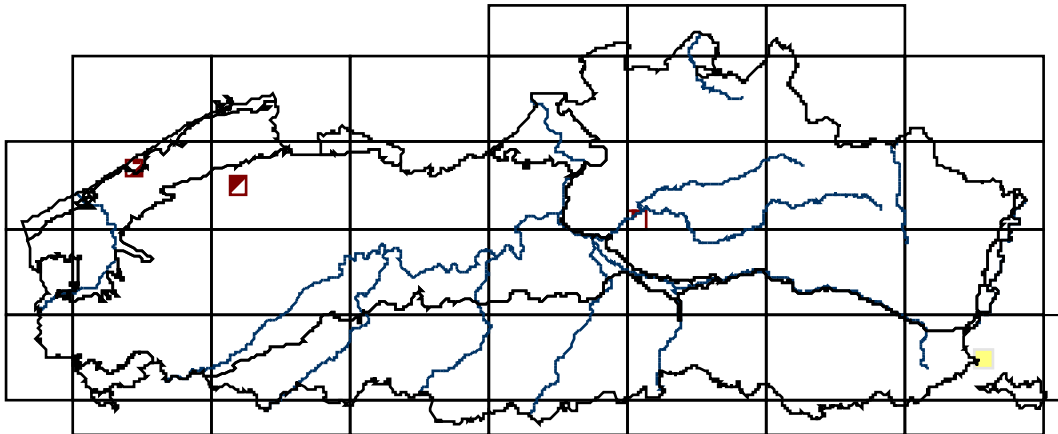
Plots zien we een varentje tussen de rupsbanden, langs de naar het noorden gerichte zijde van het werktuig. Opvallend is meteen de driehoekige omtrek van het blad met matte, bleekgroene bladsegmenten. De donkere, dunne bladsteel vertoont, waar die in de hoofdas van het blad overgaat, een knik. We denken terug aan enkele waarnemingen van dergelijke varens in Wallonië, tijdens excursies met afdeling Gent, en menen de soort te kunnen situeren in het geslacht Driehoeksvaren (*Gymnocarpium*).

Dit genus kent twee vertegenwoordigers, de gebogen en de rechte driehoeksvaren. Bij dit varentje zien we dat de onderste blaadjes van de eerste orde kleiner zijn dan de rest van het blad. Bij nazicht thuis – onder de binoculaire loupe – zien we ook enkele minuscule kliertjes op het bovenste gedeelte van de bladsteel en op de hoofdas van de bladschijf. Dit is dus Rechte driehoeksvaren (*Gymnocarpium robertianum*).

Rechte driehoeksvaren (© Hugo Notebaert)

In Vlaanderen is dit een uiterst zeldzame soort: na 1972 is ze enkel bekend van een kerkhof in Brugge (Jadem 1975, Florabank), waar hij vermoedelijk reeds sinds de jaren '70 verdween (Zwaenepoel et al. 1994) en van de kaaimuren van de jachthaven van Oostende (Mercatordok) (Van Landuyt W., Provoost S. & Vercruysse W. 2001). Rechte driehoeksvaren groeit oorspronkelijk op stikstofarme, basische bodem, meestal op kalk. Ze wordt aangetroffen in kalkrijke bossen, bos en struweel op vochtige arme basische bodems en op muren en rotsen. We kunnen aan deze lijst de biotoop bulldozer dus vanaf nu toevoegen!

Verspreiding Rechte driehoeksvaren (*Gymnocarpium robertianum*)

Op het einde van diezelfde rupsband zien we nog een ander varen staan. Oorspronkelijk wordt gedacht aan een streepvaren of misschien zelfs Blaasvaren, maar nauwkeuriger determinatie brengt ons bij een zwak ontwikkelde Smalle stekelvaren (*Dryopteris carthusiana*). Dit is in Vlaanderen een algemene soort, maar terug is de vindplaats toch uniek. We verwachten deze soort eerder in bossen op matig voedselarme, droge zure grond

Uiteraard waren we geïnteresseerd in de geschiedenis van die bulldozer en richtten we ons tot een bedrijfsleider van het bouwbedrijf Maes, waarvoor dit werktuig geplaatst is. Het werktuig was het eerste gemechaniseerd tuig dat het bouwbedrijf na de tweede wereldoorlog in gebruik nam. De beheerder meende dat het uitsluitend in Vlaanderen gebruikt werd, maar kon niet echt uitsluiten dat het misschien ook in het zuidelijk landsgedeelte in bedrijf was.

Het deed dienst tot een 15 tot 20 jaar terug, en de bestuurders vonden dat het een ereplaats verdiende. Zo kreeg het zijn definitieve rustplaats op een betonnen sokkel voor de kantoren van de handelsfirma. Het werd vooraf gezandstraald en kreeg een nieuwe verflaag. Zodoende werden alle bodemresten grondig verwijderd.

Rest de vraag: hoe kwam dat voor Vlaanderen toch zeer zeldzame varen hier terecht? Heel zeker zorgde de wind voor verspreiding van die vederlichte cellen naar deze locatie. Ook moet zich voldoende organisch materiaal tussen de constructie verzameld hebben om de varens de mogelijkheid te bieden een voorkiem te ontwikkelen, die nadien nog kon uitgroeien tot volwassen planten. De oriëntatie op het noorden zorgde ervoor dat er voldoende vocht aanwezig bleef om hun aanwezigheid te handhaven tot onze vondst deze zomer.

Vroeger hadden we weinig aandacht voor het stedelijk milieu en werden onze excursies grotendeels in gericht in het buitengebied. Daar is sinds enkele jaren verandering in gekomen met soms merkwaardige vondsten tot gevolg, waarbij deze laatste toch wel de kroon spant. Bij het opstellen van onze planning voor 2002 zullen we aan het versteende milieu zeker voldoende aandacht besteden.

Dankwoord

Met dank aan Geert Heyneman en Hans Baete, voor hulp bij de determinatie, en ook aan Wouter Van Landuyt, die tevens de verspreidingsgegevens ter beschikking stelde.

Literatuur

- ‘Florabank (toelating 2001-wvl-39). Florabank is een geïnformatiseerde databank met plantenverspreidingsgegevens van Vlaanderen op niveau 1km². Aan Florabank wordt meegewerkt door Flo.Wer vzw., de Nationale Plantentuin van België, het Instituut voor Natuurbehoud, de Universiteit Gent, de KULeuven en AMINAL, afd. Natuur (VLINA/96/02, VLINA/00/01).’
- Van Landuyt W. & Heyneman G. (1999) – Varens op de muren van Gent . Dumortiera 74: 2-10.
- Van Landuyt W., Provoost S. & Vercruyssen W. (2001): De oude jachthaven van Oostende, een paradijs voor muurbewonende varens. Dumortiera 77: 24 - 26

**Hebt u ook interessante artikels voor de
nieuwsbrief of voor het tijdschrift
Natuur.Focus, gelieve dit dan te signaleren**

DIGITALISATIE FLORISTISCHE GEGEVENS **&** **VINGER AAN DE POLS** **monitoring van bedreigde planten**

Een groot gedeelte van de in 2001 verzamelde floristische gegevens kon reeds worden gedigitaliseerd. Toch blijft er nog een en ander te doen. Zo laat de digitalisatie van gegevens uit het monitoringproject rond bedreigde planten nog even op zich wachten. De resultaten van een aantal medewerkers moeten zelfs nog binnenkomen. Alvast bedankt aan diegenen die de monitoring tot een goed einde brachten! Meer nieuws verneemt u in de volgende nieuwsbrief.

EXTRA KANDIDATEN VOOR DE MONITORING VAN BEDREIGDE SOORTEN ZIJN WELKOM. INDIEN U GEÏNTERESSEERD BENT, KAN U ZICH AANMELDEN BIJ OLIVIER HEYLEN (tel. 014/47.29.50 of email olivier.heylen@wielewaal.be)

Tussen vingergrassen, giersten, naaldaren en hanenpoten.

Een botanische verkenning van maïsakkers in de Antwerpse omgeving.

Erik Molenaar (F.O.N.)

Inleiding

Na de publicatie van diverse sleutels voor zeldzame en minderbekende subtropische neofieten besloten ook wij een biotoopgericht onderzoek te doen. Maïsakkers zijn jarenlang gedoodverfd als pure herbicidegiftbelten., maar door selectie, bodemgesteldheid of inburgering van zgn. C4-planten is er soms wel wat te vinden dat niet iedereen kent. Na het opmerken van enkele merkwaardige Giersten (*Panicum* sp.) in maïsakkerranden begon onze belangstelling danig te groeien. Vooral Filip Verloove gaf ons de stimulans om er op uit te trekken. Het gaat hier echter niet enkel om wat speciale soorten. We overlopen het hele ecologische spectrum, niet alleen de adventieven.

Na een lange tijd begraafplaatsen te onderzoeken aan wilde flora, was de stap naar maïsakkers overigens niet groot. Immers, in mijn ogen zijn maïsakkers helemaal geen gewone akkers maar effectief elementen van het urbane district. Ze zijn door het gewas zelf goed beschermt tegen de koude, en de zuidzijde is bijzonder vergelijkbaar met een warme muur of zuidgerichte berm. Ook de allesvernietigende golf landbouwvergiften kan alleen vergeleken worden met spoorwegemplacements, begraafplaatsen of industriële complexen. Een extreem geval dus van stedelijke (urbane) omgeving. Het is niet verbazend dat zoveel urbicolen en thermofielen in het algemeen een plaatsje hebben gevonden in het onzekere biotoop: de maïsakkerrand.

Situering van het onderzoeksgebied.

De eigen gegevens gebruikt in het rapport zijn afkomstig van veldonderzoek in september en oktober 2001. Voor het veldonderzoek werd gebruik gemaakt van NGI-stafkaarten (1/25.000) met daarop aangeduid de kilometerhokken volgens het voor botanisch onderzoek gebruikelijke IFBL-raster. Op de kaartbladen 7 en 16, waarover zich het onderzoeksgebied uitstrekt, bevinden zich een 40-tal kilometerhokken waarin resultaten werden genoteerd.

Methode van onderzoek.

Er werden drie gebieden uitgekozen voor het onderzoek. De ruime omgeving van Ranst, d.w.z. tussen Emblem en Halle, de Noorderkempen tussen de Nederlandse grens en Hoevenen, en de omgeving tussen Koningshooikt en Nijlen. Deze gebieden, in de buitenrand van de stad, waren goed bereikbaar met de wagen voor een dagverkenning. De akkers waren doorgaans goed bereikbaar vanaf de weg. Er werd gestreefd naar een vast aantal akkers per km². Voorts was er de combinatie met het kerkhovenonderzoek, dat ons uiteraard ook in de zelfde richting dreef.

Tijdens het onderzoek waren sommige akkers al afgereden. Door het 'slechte weer' konden landbouwvoertuigen moeilijk in de 'vernieldde moerassen' opereren en bleven grote delen

maïs gewoon staan. De belangrijkste plekken van onderzoek zijn de zonbeschenen zijde, de in- en uitrit voor de tractor en de perceelscheidingen en veldwegen ertussen.

De ecologie van de biotoop.

De laatste jaren werden steeds meer waardevolle natte hooilanden zonder pardon in maïsakkers omgezet. Niet zelden staat de maïs dan ook te pootjebaden en kan je van ver de Haagwinde (*Calystegia sepium*) en Hop (*Humulus lupulus*) zien ranken in de stengels. Hier hoef je niet intens te zoeken.

Vreemd genoeg zijn er ook maïsakkers met ‘niets’. Soms is zelfs de maïs gewoon dood. Dan zijn er de maïsvelden met gewone akkeronkruiden waarin enkel soorten als akkerviooltje, moerasdroogbloem en tuinbingelkruid staan. Vermoedelijk zijn dit voormalige tarwevelden. Soms vinden we volop soorten van echte hooilanden, zoals Blauwe knoop (*Succisa pratensis*), Biezenknoppen (*Juncus conglomeratus*), Kantig hertshooi (*Hypericum dubium*) en Jacobskruiskruid (*Senecio jacobaea*). Deze velden zijn nog maar pas van oud grasland naar maïsakker omgeploegd. De akkerranden zijn soms louter sloten. Dit gaf ons de gelegenheid enkele bijzondere waterplanten te noteren, zoals Paarbladig fonteinkruid (*Groenlandia densa*), dat blijkbaar sinds vorig jaar nieuwe kilometerhokken heeft veroverd in de Ettenhoofse polder te Hoevenen. In Berendrecht noteerden we zelfs 20 planten Waterhyacint in de Opstalse beek, en in tal van sloten aan de Nederlandse grens vielen soorten als Kleine egelskop (*Sparganium emersum*), Slanke waterkers (*Nasturtium microphyllum*), Vlottende bies (*Scirpus fluitans*) en Drijvend fonteinkruid (*Potamogeton natans*) goed op.

De ‘echte’ maïsakkerflora staat niet te nat, niet in de schaduw onder de bomen, en is genetisch verwant : snelgroeiende, subtropische, sproeistofresistente soorten. Men mag niet vergeten dat maïs na een tijd niet meer kan worden gespoten en dat de rare neofieten pas laat in de zomer verschijnen. Daarna is er zo goed als niets meer aan te doen. Natuurlijk moeten de zaden van de maïsflora worden aangevoerd. Dit gebeurt wellicht met het zaaien, maar veel meer nog door de machines die de grond bewerken en de maïs afdoen. Wie ooit de zaden van Kransnaalbaar (*Setaria verticillata*) heeft gezien weet dat zoiets niet makkelijk uit de kleren te verwijderen is. Zodoende dragen vectoren als reeën, floristen en de landbouwers zelf eveneens bij tot de verspreiding.

De resultaten.

Er werden zo'n 400 waarnemingen verwerkt Pas op : dit is echt weinig. Gemiddeld zijn dat 10 soorten per km² voor een maïsakker. Denk echter wel dat we akkers met 0 en met 2 soorten hebben opgetekend, met een maximum van 27 in bijvoorbeeld Emblem. We zullen deze overlopen aan de hand van enkele markante ecologische groepen, al dan niet gedetailleerd.

1a Planten van voedselrijke akkers : 21% van de waarnemingen. 12 soorten waarvan Zwarte nachtschade (*Solanum nigrum* subsp. *nigrum*) de meest frequente is. Ingesneden dovenetel (*Lamium hybridum*) is een voor ons eerder zeldzame soort.

Chenopodium polyspermum (1), *Galinsoga ciliata* (18), *Geranium dissectum* (1), *Lamium hybridum* (1), *Matricaria recutita* (5), *Mercurialis annua* (2), *Oxalis fontana*

(2), *Polygonum persicaria* (7), *Senecio vulgaris* (3), *Sinapis arvensis* (1), *Solanum nigrum* subsp. *nigrum* (34), *Sonchus arvensis* (1), *Sonchus oleraceus* (2), *Urtica urens* (1), *Vicia hirsuta* (5)

1c Planten van kalkarme akkers : 34% van de waarnemingen. Voor een Kempens onderzoek moet dit normaal zijn. Let wel : de akkers zijn de meest bemeste in hun soort. Deze ecologische groep staat niet voor een schraalheidschaal. Opvallende soorten waren dus zeker Hanenpoot (*Echinochloa crus-galli*) en Kransnaalbaar (*Setaria verticillata* var. *verticillata*). Amaranten (*Amaranthus* sp.) scoorden allemaal slecht in de maïs. *Setaria verticillata* var. *ambigua* is meer aanwezig dan gedacht, en zeker Geelrode naalbaar (*Setaria pumila*) vonden we in 1 akker met een 10-tal zeer fors ontwikkelde pollen, minstens 40 cm hoog. Zo iets hebben we vorig jaar op enkele begraafplaatsen gezien. Gewoonlijk is deze soort een bescheiden verschijning. Ook Driekleurig viooltje (*Viola tricolor*) was in sommige kilometerhokken overvloedig aanwezig. Toch is dit een sterk verdwijnende soort. Groene naalbaar (*Setaria viridis*) is natuurlijk ook buiten de maïsakkers een echte veelvuldige urbane verschijning.

Amaranthus retroflexus (6), *Echinochloa crus-galli* (38), *Galinsoga parviflora* (12), *Raphanus raphanistrum* subsp. *raphanistrum* (7), *Setaria pumila* (1), *Setaria verticillata* var. *verticillata* (27), *Setaria verticillata* var. *ambigua* (4), *Setaria viridis* (21), *Spergula arvensis* (2), *Viola arvensis* (16), *Viola tricolor* (2)

1d Tredplanten. 7% van de vondsten. Deze groep is typisch voor dichtgeslagen bodems die niet bepaald vochtig zijn. Glad vingergras (*Digitaria ischaemum*), met zijn markante korte pluim en de stompe aartjes werd echt bijzonder veel gevonden. Buiten de akkers is ze typisch voor open zandwegen, spoorwegperrons en verzegend hete grote wegen, in gezelschap van Straatliefdegras (*Eragrostis pilosa*) en Klein liefdegras (*E. minor*).

Capsella bursa-pastoris (1), *Conyza canadensis* (5), *Digitaria ischaemum* (14), *Hordeum murinum* (1), *Lolium perenne* (4), *Matricaria discoidea* (1)

1e Planten van voedselrijke ruigten zijn goed voor 20% van de waarnemingen. Deze resultaten moeten voorzichtig worden bekeken. Tenslotte ging het om akervegetaties, dus alle (natte) ruigten werd in goed ontwikkelde akkers genegeerd. Alleen als er zo goed als niets te vinden was werden noodgedwongen enkele soorten als 'typisch' voor die akker opgeschreven. Opgelet: Harig vingergras (*Digitaria sanguinalis*) wordt hier meer gezien dan Bezemkruiskruid (*Senecio inaequidens*). De bezemneofiet wordt tenslotte geacht in alle droge biotopen zijn plaats te hebben veroverd. Zijn aanwezigheid in de akkerranden was echter bescheiden in dit landsdeel. Een aantal planten Klein kaasjeskruid (*Malva neglecta*) zijn ook typisch voor warme akkerranden. Dit werd in het verleden ook al meermaals vastgesteld in de Demerstreek.

Atriplex patula (8), *Chenopodium album* (1), *Chenopodium album* subsp. *album* (15), *Chenopodium album* subsp. *striatum* (1), *Crepis capillaris* (1), *Digitaria sanguinalis* (23), *Elymus repens* (10), *Equisetum palustre* (1), *Geranium molle* (2), *Geranium*

pusillum (5), *Lolium multiflorum* (6), *Malva neglecta* (1), *Malva sylvestris* (2), *Senecio inaequidens* (3), *Sisymbrium officinale* (1)

1g Planten van humeuze ruigten : met 1,5% een te verwaarlozen groep.

Artemisia vulgaris (1), *Epilobium ciliatum* (1), *Rumex obtusifolius* subsp. *obtusifolius* (2), *Solidago gigantea* (1), *Tanacetum vulgare* (1)

2a Planten van storingsmilieus : slechts 3% van de aantekeningen gingen over soorten in deze groep. Toch zien we hierin de soorten verschijnen die absoluut met sterk wisselende waterstanden worden geassocieerd, tenminste Geknikte vossenstaart (*Alopecurus geniculatus*), Biezenknoppen (*Juncus conglomeratus*) en Akkermunt (*Mentha arvensis*). De laatste komt meer voor in het kwellend water dan in de akkers. Wat weer eens laat zien dat marginale gronden in beekvalleien dikwijls voor de boer de laatste gronden zijn niet die niet door bewoning zijn opgeëist. En dan nog...hoeveel villawijken wij in zo'n gebieden intussen hebben gezien.

Agrostis stolonifera (1), *Alopecurus geniculatus* (2), *Juncus conglomeratus* (2), *Leontodon autumnalis* (1), *Mentha arvensis* (2), *Poa trivialis* (1), *Ranunculus sardous* (1), *Trifolium hybridum* subsp. *hybridum* (1)

2b Pionierplanten van stikstofrijke, natte grond. Deze notities gaan over 2% van de waarnemingen. Vooral omdat het Amerikaanse nieuwkomers zijn werd het genus Tandzaad (*Bidens*) opgenomen. Natuurlijk horen ze thuis in de niet te strepen groep van natte soorten. Zachte duizendknoop (*Polygonum mite*) is echter een weinig opvallende soort die in de maïsakkers toch een markante plaats inneemt.

Bidens frondosa (4), *Bidens tripartita* (2), *Polygonum mite* (2)

2c Pionierplanten van matig voedselarme, natte grond : marginale waarnemingen maar toch ongelooflijke vondsten voor oktober : Klein bronkruid (*Montia minor*), reeds ontwaakt uit de winterslaap. Ook Liggend hertshooi (*Hypericum humifusum*) en zeker Kleine duizendknoop (*Polygonum minus*) zijn zeldzamer dan we denken.

Gnaphalium uliginosum (2), *Hypericum humifusum* (2), *Montia minor* (1), *Polygonum minus* (1)

! Waterplanten : 3% van onze waarnemingen zijn waterplanten. In de hoofding Ecologie komen zij even aan bod.

4e Planten van voedselrijke natte ruigten : minder dan 1% notities omdat we bewust alleen de typische flora van de maïsakkers wilden bespreken. Toch staan deze soorten manifest in de akkers op plaatsen waar je normaal niets verbouwen kunt.

Calystegia sepium (1), *Lythrum salicaria* (1), *Solanum dulcamara* (1)

5a Planten van vochtige bemeste graslanden : 3%, maar zeer zeldzaam aanwezig. Dit zijn restanten van de graslanden waarin recent akkerbouw is toegepast.

Cardamine pratensis subsp. *pratensis* (2), *Centaurea* subg. *Jacea* (1), *Daucus carota* (1), *Festuca rubra* (1), *Holcus lanatus* (1), *Leucanthemum vulgare* (1), *Phleum pratense* (1), *Potentilla anglica* (1), *Stellaria graminea* (1), *Trifolium pratense* (1)

5b Planten van natte bemeste graslanden : tot de greppelrand teruggedrongen. Weer een beeld van de zeer vochtige omstandigheden waarin maïs wordt geteeld.

Achillea ptarmica (1), *Lysimachia vulgaris* (1)

6b/e Planten van droge graslanden : goed voor 4% van de waarnemingen, wat meer is dan in de vochtige graslanden.

Arabidopsis thaliana (1), *Cardamine hirsuta* (4), *Erodium cicutarium* subsp. *cutarium* (5), *Hypericum perforatum* (1), *Ornithopus perpusillus* (2), *Senecio jacobaea* (1), *Veronica arvensis* (2), *Vicia sativa* (2)

7a/c/d/ef Planten van heiden : bijna 3% is een bijzonder goed resultaat voor een bemeste akker. Het gaat hier bijna telkens over de akkers aan de Nederlandse grens. Blauwe knoop (*Succisa pratensis*), wat een zeldzame soort geworden is, troffen wij in akkers te Halle. Hier ging het duidelijk om blauwgrasland dat op de schop ging, vlak aan het Zoerselbos.

Hieracium umbellatum (1), *Hydrocotyle vulgaris* (1), *Hypericum dubium* (2), *Molinia caerulea* (1), *Sarothamnus scoparius* (4), *Succisa pratensis* (2)

8a/b/d Planten van zomen en struwelen: een beperkt aantal soorten uit deze groep profiteert van de aanwezigheid van het voedsel en ze worden doorgaans in de schaduwzijde van de maïsakker aangetroffen. Vooral *Rubus fruticosus* kan met haar lange stengels een heel eind de plantage in.

Calamagrostis epigejos (1), *Chelidonium majus* (1), *Heracleum sphondylium* (1), *Myosotis arvensis* (1), *Rubus fruticosus* (1), *Sambucus nigra* (1)

9a/e Planten van bossen komen occasioneel voor. We deden enkele vondsten van Bosveldkers (*Cardamine flexuosa*) in het zelfde hok, samen met Adelaarsvaren (*Pteridium aquilinum*), waar de akkers steeds dichter in de bosranden worden geploegd. Een klassiek geval.

Cardamine flexuosa (1), *Pteridium aquilinum* (2)

Adventieve wilde planten en soorten zonder ecologische status: ruim 9 % van de vondsten betreft soorten die niet in een ecologische groep zijn gerangschikt. We overlopen ze

alfabetisch. Tussen een voederkuil en de akkerrand stond slecht eenmaal Fluweelblad (*Abutilon theophrasti*) in bloei. De Amaranten (*Amaranthus* sp.) komen zeer bescheiden voor, ze zijn meer aan aardappelakkers gebonden. *Amaranthus cruentus* lijkt zeer sterk op Groene amarant (*A. hybridus*), en dit exemplaar, op een zandhoop naast de maïs had de kleur van Rode kool, zowel de bloeiaar, de bladeren als de stengel. Ze werd ook verwilderd op een kerkhof gezien en is niet echt met maïsteelt verbonden. Nieuw-Nederlandse aster (*Aster novi-belgii*), Cosmos (*Cosmos bipinnatus*), *Delphinium ajacis* en Kruisbladige wolfsmelk (*Euphorbia lathyris*) horen eveneens in dit rijtje thuis. Het zijn oude erfplanten die je aan traditionele boerderijen kunt zien. Deze waarnemingen zijn het bewijs dat alles wat in de tuin staat ooit zijn stap naar de wildernis kan zetten. *Echinochloa muricata* is een forse Hanenpoot die werd geïdentificeerd door Filip Verloove. Voorlopig ben ik niet in staat de groep van Hanenpooten uit elkaar te trekken. Buiten deze twee hokken hebben we enkel *E. crus-galli* gevonden. Alle hanepooten die er niet direct gewoon uit zien moeten worden meegenomen en onderzocht. Dan is er *Panicum dichotomiflorum* en *P. schinzii*, die in totaal 3% van de waarnemingen uitmaken. Je kunt ze gewoonlijk al van ver zien. Toch stond *P. dichotomiflorum* bijna nooit in een grote massa. Ze zijn van elkaar te onderscheiden door de aartjes (spits bij *P. dichotomiflorum* en stomp tot afgerond bij *P. schinzii*), en door de bloembouw: onderste aartje bevat enkel één mannelijke bloem bij *P. schinzii*, bij *P. dichotomiflorum* zijn de bloempjes in het onderste aartje gewoonlijk loos). Ook Tomaat (*Solanum lycopersicum*) is een volwaardige adventief, ook in maïsakkerranden. Blijven nog de vogelvoer adventieven Kanariezaad (*Phalaris canariensis*) en Wilde sorgo (*Sorghum halepense*) die eigenlijk niet echt in de akker werden gevonden, maar een beetje ernaast; dit geldt ook voor Chinese bruidssluijer (*Fallopia aubertii*) die op tuinafval groeide dat in de greppel bij de maïs was gedumpt. De Giersten (*Panicum* sp.) zijn echter een bijzonder gegeven. Tot voor enkele jaren konden we ze bijna niet ontmoeten. Nu zijn ze al niet meer weg te denken uit de maïsteelt, waar ze soms zo manifest optreden dat zelfs de boer er niet meer naast kan zien.

Abutilon theophrasti (1), *Amaranthus bouchonii* (3), *Amaranthus caudatus* (1), *Amaranthus cruentus* (1), *Amaranthus hybridus* (1), *Aster novi-belgii* (1), *Cosmos bipinnatus* (1), *Delphinium ajacis* (1), *Echinochloa muricata* (2), *Euphorbia lathyris* (1), *Linum usitatissimum* (1), *Panicum dichotomiflorum* (7), *Panicum schinzii* (6), *Phalaris canariensis* (2), *Fallopia aubertii* (1), *Solanum lycopersicum* (1), *Sorghum halepense* (1)

Rode Lijstsoorten

Slechts één soort staat op de Rode lijst als plaatselijk bedreigd, nl. Geelrode naalbaar (*Setaria pumila*); ze werd in één hok aangetroffen.

Hiermee hopen we iedereen wat enthousiaster te maken om ook de vaak verguisde maïsakkers mee in onderzoekjes te betrekken. Wij inventariseren trouwens verder. Bovenstaand onderzoek is dus nog niet afgerond. Ondertussen zijn (worden) ook de oost- en zuidzijde van Antwerpen onderzocht. Meer hierover is te vinden op onze website (zie hoger).

Panicum dichotomiflorum

Panicum schinzii

FON jaarverslag 2001

- ⇒ onderzoeken in de marge: stedelijke milieu's
- ⇒ kalenderuitstappen

Onderzoeken in de marge

* Stedelijke milieu's *

Erik Molenaar

Omwillen van de extreme herbiciden, de onnatuurlijke omgeving in zijn geheel, hebben wij de maïsakkers opgenomen bij de Stedelijke milieus. Het mag geen geheim zijn dat de subtropische grassen die hier de kop opsteken enkel in volle zuidexpositie worden opgemerkt. Bij de minste beschadwing van bosranden of andere akkers met hoge gewassen maken zij geen enkele kans meer.

19/3/01 (C5.31.34, C5.21.42, C5.23.23, C5.23.31) Kerkhoven - Ranst, Oelegem, Pulderbos, Zandhoven.

Het vroege voorjaar houdt ons niet tegen om enkele kerkhoven te onderzoeken. Wie Klein bronkruid wil zien moet er vroeg op uittrekken. Vier kerkhoven nemen we onder de loep; ze tonen allen hun Kempense kenmerken duidelijk. Knolsteenbreek (*Saxifraga granulata*) was wel een mooie vondst aan de kerk van Zandhoven. Hoewel overal Haarmossen (*Polytrichum* sp.) aanwezig zijn, treffen we nergens Struikhei (*Calluna vulgaris*). Ook het herbicidengebruik is ontstellend groot. Merkwaardige soort : *Chamaecyparis pisifera* is talrijk uitgezaaid in plantsoen. Oelegem was de grootste verschrikking.

9/04/01 (C5.22.34) Oelegem – Beevaertbos

Op verzoek van de natuurwachter nemen we een kijkje in de Beevaertbossen aan het Albertkanaal te Ranst-Oelegem. Het betreft aanplantingen op moerassige graslanden die duidelijk onder kweldruk van het nabijgelegen kanaal staan. Relicten van een *Alnopadion* langs de Tappelbeek maken de uitstap de moeite waard. Zo zien we Grote klit (*Arctium lappa*), Moesdistel (*Cirsium oleraceum*), Slanke sleutelbloem (*Primula elatior*), Zwarte zegge (*Carex nigra*) en Elzenzegge (*C. elongata*) in het deels volgestorte moerasbos. Ondanks dat: het klasseren waard.

9/04/01 (C5.32.13, C5.42.11) Kerkhoven - Broechem, Emblem

Nu we toch in de streek zijn bezoeken wij het kerkhof van Broechem met heel wat Knolsteenbreek (*Saxifraga granulata*) en Blauwe druifjes (*Muscari botryoides*) in het grasland. Op de strooiweide domineert Muizenootje (*Hieracium pilosella*). Eén exemplaar Boskruiskruid (*Senecio vulgaris*) maakt toch de overvloed aan vergif niet goed die hier massaal over de rustplaats is gebruikt. ‘Amaai mijn botte’, was de uitroep, ze zagen wit van de sproeistof. In Emblem viel naast de sporen van het overvloedig herbicidengebruik een massa zaailingen van Laurierkers (*Prunus laurocerasus*) op. Enkele Blauwe druifjes stonden te bloeien in de wegrand. Enkele fraaie vegetaties met Haarmos werden op heidesoorten onderzocht, maar vergeefs. Het huidig onderhoud van de begraafplaats, m.b.p. de strooiweide, is vooral een zegen voor de zandbijtjes die hier met honderden waren te zien.

25/04/01 (B4.56.33) Antwerpen – kerkruïne Wilmarsdonk

Onze vrienden van NR Noord gaan een uilenkast plaatsen op de toren van Wilmarsdonk, een eenzame kerkruïne tussen de containers in de Haven. Omdat er wellicht restauratie aan te pas komt wordt de muurflora en de omgeving geprospecteerd. Buiten Muurvarentje, Kandelaartje en Platbeemdgras op de muren, wat voorts de typische flora van de omgeving weerspiegelt, noteren we nog Blauwe druifjes tussen het puin.

29/05/01 (B6.44.34, B6.44.43, B6.52.23)

5/06/01 (C5.22.33)

Autostradebermen – onderzoek i.o.v. de Vlaamse Gemeenschap.

Voor de uitwerking van een verantwoord bermbeheer van de autostrades in Vlaanderen neemt de Regie der Wegen een aantal floristen onder de arm voor een gedetailleerd onderzoek. Zie elders in dit nummer

12/06/01 (D3.23.42 en 43)

13/06/01 (C5.31.12)

Autostradebermen – onderzoek i.o.v. de Vlaamse Gemeenschap.

20/06/01 (C4.35.44) Kerkhoven – Antwerpen Schoonselhof

Het Schoonselhof, de grote begraafplaats van Antwerpen, maakt deel uit van de terreinen waar ik gids en tijdens de voorbereiding vond ik er weer nieuwe. Bosorchis (*Dactylorhiza fuchsii*) en Kleine lisdodde (*Typha angustifolia*) staan in dit deel opvallend te pronken.

23/06/01 (C4.35.22)

3/07/01 (C4.35.24)

Antwerpen – Petroleum-Zuid

Op verzoek van de Buurt Ontwikkelings Maatschappij ‘De Zuidrand’ stel ik een verantwoord beheersplan op voor de vervuilde, verboste, verlaten Petroleumsite aan het Antwerpse Zuid. Omdat de Hobokense Polder hier tegenaan ligt is het beheer gericht op een verbinding naar het Ringbos aan de Kennedytunnel. Tijdens het onderzoek noteer ik enkele fraaie soorten die hier nog niet door het FON gezien zijn. We hebben er de afgelopen jaren nochtans genoeg rondgesnuffeld. Hokjespeul (*Astragalus glycyphyllos*), Bosorchis (*Dactylorhiza fuchsii*), en de adventief Galega (*Galega* sp.) met overwegend witte bloemen. In een wegberm staat een grote populatie Gele kamille (*Anthemis tinctoria*) te wachten op het toekomstig beheer. In een grote verlande poel staat een massa Poelruit (*Thalictrum flavum*). Niet erg gewoon aan deze kant van de stad. Dicht havikskruid (*Hieracium lachenalii*) en Middelste ganzerik (*Potentilla intermedia*) zijn waarschijnlijk ook nieuw voor dit hok.

24/06/01 (B4.54.22)

Autostradebermen – onderzoek i.o.v. de Vlaamse Gemeenschap.

2/07/01 (C4.37.22) Berchem – parking aan Coovelierstraat

Achter mijn hoek staat een glasbol op een grote parking aangelegd met kolengruis. Ik heb er zelfs al eens Behaard breukkruid (*Herniaria hirsuta*) gevonden maar Groot akkerscherm (*Ammi majus*), Oosterse raket (*Sisymbrium orientale*) en Hennep (*Cannabis sativa*) zijn hier nieuw.

4/09/01 (C4.36.12) Antwerpen – Kiel

9/09/01 (C4.26.23) Antwerpen - Steen

Autostradebermen – onderzoek Antwerpse binnenstad.

17-9-01 (C5.32.13, C5.21.42, C5.23.31 en C5.31.34) Kerkhoven – Zandhoven (Schriek), Oelegem, Zandhoven (Kerk), Ranst.

Op het kerkhof van Zandhoven treffen we de typische nazomersoorten op, waaronder Hemelboom (*Ailanthus altissimus*), Harig vinger gras (*Digitaria sanguinalis*), Groene naalbaar (*Setaria viridis*), Zilverschildzaad (*Lobularia maritima*), Kleine duizendknoop (*Polygonum minus*) en Bezemkruiskruid (*Senecio inaequidens*). Harig knopkruid (*Galinsoga quadriradiata*) was er zonder zijn broertje Kaal knopkruid (*Galinsoga parviflora*). Het is opvallend dat deze uit sommige streken al zo goed als verdwenen is. Valse salie (*Teucrium scorodonia*) en Stijf havikskruid (*Hieracium laevigatum*) waren toch de meest bijzondere vondsten op deze groenwoestijn.

In Oelegem vonden we minder soorten bij dan we hadden in de winter. Opnieuw veel soorten als in Zandhoven : Groene naalbaar, zelfs bedrieglijk goed gelijkend op de Geelrode naalbaar (*Setaria pumila*), maar ook Akelei (*Aquilegium vulgare*), Prikneus (*Lychnis coronaria*), Muurleeuwebek (*Cymbalaria muralis*), Zachte duizendknoop (*Polygonum mite*) en Zwarte nachtschade (*Solanum nigrum*). Toch was er ook Vreemde ereprijs (*Veronica peregrina*) en Late guldenroede (*Solidago gigantea*). Met deze laatste zitten we niet echt goed; in Duitse

flora's is de beharing op de stengel doorslaggevend, in de Belgische spreekt men van de beharing op de bladonderzijde.

Aan de Kerk van Zandhoven gaan we nog eens naar het schraal grasland kijken; het is allemaal pas afgemaaid. We vinden nauwelijks iets dat de moeite lijkt; Gewone reigersbek (*Erodium cicutarium*), Zachte duizendknoop, Groene naalbaar en zaailingen van Taxus (*Taxus baccata*).

De begraafplaats van Ranst levert nog eens 34 nieuwe soorten op. Naast de gewone zaken vinden we Hemelboom (*Ailanthus altissima*), (eindelijk!) Glad vingergras, Veelkleurig vergeet-mij-nietje (*Myosotis discolor*) en Knolboterbloem (*Ranunculus bulbosus*). In de maïsakker naast het kerkhof staat *Panicum schinzii* met honderden in bloei.

24/09/01 (C5.23.43, C5.23.44, C5.32.13, C5.32.23, C5.33.12, C5.33.14, C5.33.21, C5.33.22, C5.41.22) Kerkhoven Pulderbos, Broechem, Emblem en de tussenin gelegen maïsakkers.

Een schitterende nazomerdag doet ons de laatste begraafplaatsen afwerken. Niet bepaald een succes, want er worden nauwelijks zaken van belang bij gevonden. In Emblem vonden we een prachtige plant Klein liefdegras (*Eragrostis minor*), naast Kaal vingergras op een zerk. Van Pulderbos onthouden we de Dille (*Anethum graveolens*) die keurig stond te bloeien aan de ingang (5 ex.) en in Broechem stond Kattenstaartamarant (*Amaranthus caudatus*) bescheiden in de rand van de strooiweide (7 ex. max. 10 cm hoog).

De akkers onderweg bieden een bont beeld van mogelijke en haast onmogelijke vegetaties. De ene akker tegen de andere verschilt soms volkomen. Samen worden 40 species genoteerd in de maïsakkers in de Antwerpse Kempen tussen Lier en Zandhoven moeten zijn. Het is geen volledige lijst. Alleen markante zaken werden genoteerd. Zo was Kaal knopkruid veel zeldzamer dan Harig knopkruid, stond er soms Pinkerbloem (*Cardamine pratensis*) en zelfs Blauwe knoop (*Succisa pratensis*) in de akkerrand. Driekleurig viooltje (*Viola tricolor*) is echt zeldzaam geworden in de streek, zeker in akkers. Ondanks de legendarische soorten landbouwvergift was er soms wat ruimte voor Basterdklaver (*Trifolium hybridum*), Kleine brandnetel (*Urtica urens*) of Akkerviooltje (*Viola arvensis*). Giersten (*Panicum* sp.) waren die dag nauwelijks gezien (1 x *P. schinzii*), maar des te meer Kransnaalbaar (*Setaria verticillata*) en de var. *ambigua*, soms met duizenden planten bijeen, dikwijls vergezeld door Groene naalbaar, Hanenpoot (*Echinochloa crus-galli*) en een enkele maal *E. muricata*. Sommige akkers waren zo volkomen dood dat ons de schrik om het hart sloeg. Ook de maïs zelf was in meerdere velden volkomen verdord en onderontwikkeld. Bezemkruiskruid (*Senecio inaequidens*) was talrijker te zien dan Gewoon kruiskruid (*Senecio vulgaris*), en van Fluweelblad (*Abutilon theophrasti*) vonden we maar 1 exemplaar. De expositie van de akker was blijkbaar doorslaggevend; alleen in de zuidzijde waren de subtropische soorten goed ontwikkeld, de schaduwzijde was een dode, maar soms ook uitbundige natte ruigte met Smeerwortel (*Symphytum officinale*), Haagwinde (*Calystegia sepium*) en Harig wilgenroosje (*Epilobium hirsutum*). Italiaans raai gras (*Lolium multiflorum*) en Kweek (*Elymus repens*) was soms overvloedig aanwezig, en van de vingergrassen troffen soms meer Kaal vingergras dan Bloedgierst. Merkwaardige soorten, eerder oude neerhofbloemen, waren Kosmos (*Cosmos bipinnatus*), Valse ridderspoor (*Consolida ajacis*) en Nieuw-Nederlandse aster (*Aster novibelgii*). In jonge wegbermen naast sommige maïsakkers troffen we o.a. Gingellikruid (*Guizotia abyssinica*), Pluimgierst (*Panicum miliaceum*), Kanariezaad (*Phalaris canariensis*), Groene amarant (*Amaranthus hybridus*). Zwarte nachtschade (*Solanum nigrum* subsp. *nigrum*) was de overwinnaar van de dag: het werd in de negen km² telkens gevonden in grote hoeveelheden.

29-9-01 (B4.45.13) Delwaidedok – noordzijde en (C4.16.34) Noordkasteel.

Vandaag gaan we met Filip Verloove en zijn vrienden een zwart gat strepen in de haven van Antwerpen, wat een mooie gelegenheid geeft om ons herbariummateriaal te laten overlopen (en het cadeau te doen). Aan het Hansadok viel ons de proliferatie van Kardinaalsmuts (*Euonymus europaeus*) bijzonder op. Aan natuurlijke struwelen ontbrak het weliswaar, maar de spoorwegflora mocht er zijn, met o.a. Liggende ganzenvoet (*Chenopodium pumilio*) en Bleke morgenster (*Tragopogon dubius* subsp. *major*).

's Namiddags bezoeken we Samga aan het Noordkasteel, waar we o.a. relictten van Akkerdoornzaad (*Torilis arvensis*), *Bassia scoparia*, *Agrostis scabra*, Alsemambrosia (*Ambrosia artemisiifolia*), Tweejarige alsem, Absintalsem (*Artemisia absinthium*), *Centaurea repens*, Akkerwalstro (*Galium* en Kwispelgerst (*Hordeum jubatum*) zien. Er stond nog heel wat in bloei, zoals Kleinbloemig kaasjeskruid (*Malva parviflora*) en Rond kaasjeskruid (*M. pusilla*), Nachtkoekoeksbloem (*Silene noctiflora*), *Solanum americanum*, Stekelzaad (*Lappula squarrosa*) en Wild kattedkruid (*Nepeta cataria*). We rijden voort naar het Delwaidedok waar een grote berm begroeid is met Kleverige alant (), Bosrank (*Clematis vitalba*) en Brandpastinaak (*Pastinaca sativa* subsp. *urens*). De voet van de berm, waar uitspoeling van zouten plaats vond, was begroeid met halofielen, o.a. Riet (*Phragmites australis*), Zulte (*Aster tripolium*) en Stomp kweldergras (*Puccinellia distans*).

Een schitterende après-FON met een heerlijke trappist van 't vat in Stabroek.

1/10/01 (C5.13.33, C5.13.34, C5.13.42, C5.13.44, C5.21.34, C5.22.11, C5.22.14, C5.22.23, C5.22.33, C5.23.11, C5.31.11) Maïsakkers tussen Zoersel en Ranst.

Nu blijkt dat de verspreiding van *Panicum*-soorten in de Antwerpse omgeving nogal kan schelen met het reeds bekomen inzicht, zijn we extra gemotiveerd om de exploratie verder te zetten. Op een hele dag doorkruisen we 11 kempische landelijke hokken en nemen nota van een 31-tal soorten. Wat meteen opvalt is dat er veel meer *Panicum schinzii* (in 5 hokken) dan *P. dichotomiflorum* (in 1 hok) te vinden valt. De stompe aartjes zijn echt onmiskenbaar bij *P. schinzii*. In 10 hokken staat er *Echinochloa crus-galli*, waarvan in 2 ook een 'andere' Hanenpoot, die meegaat in het herbarium. In bijna alle hokken vinden we *Setaria verticillata*, waarvan in 2 ook de var. *ambigua*. *Setaria viridis* komt minder voor, en *S. pumila* is vandaag niet gezien. Vingergrassen zijn veelal uitgebloeid, maar in 7 staat *Digitaria sanguinalis*, waarbij ook in 2 *D. ischaemum*. Een landbouwer waarmee we aan de praat raken vertelt ons dat vooral de laatste 4 jaar overal 'Vogelpoten' staan, zeker die grote klevende. Wij tonen ons materiaal, en hij heeft geen commentaar bij de kale giersten. Die zijn 'geen probleem'. De akkers hier staan bijna overal onder water. Het oogsten is erg moeilijk. De akkers staan hier trouwens allemaal in kwelzones, waarvan wij enkele natte soorten noteren omdat er gewoon geen andere maïsbegeleiders opvallen. Geknikte vossenstaart (*Alopecurus geniculatus*), Zwart tandzaad (*Bidens frondosa*), Veerdelig tandzaad (*Bidens tripartita*), Haagwinde (*Calystegia sepium*), Pinksterbloem (*Cardamine pratensis* subsp. *pratensis*), Holprijp (*Equisetum palustre*), Biezenknoppen (*Juncus conglomeratus*) en Grote wederik (*Lysimachia vulgaris*) (in alfabetische volgorde). Natuurlijk stonden er ook 'gewone' kruiden als Grote brandnetel (*Urtica dioica*), Zevenblad (*Aegopodium podagraria*) en Smeewortel (*Symphytum officinale*). Zulke soorten noteerden we niet. Opnieuw vinden we Blauwe knoop (*Succisa pratensis*) in 1 akkerrand. Bewijs te over dat waardevolle schrale graslanden pas onlangs onder de ploeg gingen. En o ja, Akkerviooltje (*Viola arvensis*) hebben nog gevonden in 2 maïsakkers. Trouwens telkens in akkers zonder befaamde C4-grassen. Vandaag hebben we ook geen enkele plant Bezemkruiskruid (*Senecio inaequidens*) of Gewoon kruiskruid (*S. vulgaris*) opgemerkt in de onderzochte akkerranden.

6/10/01 (B4.35.34, B4.35.43, B4.35.44, B4.45.21, B4.46.31, B4.56.12) Maïs akkers tussen Berendrecht en Hoevenen

Na het onderzoek van het zwart gat in Berendrecht doen we een biotoopgericht onderzoek : maïsvelden in de Noorderkempen. Dicht tegen de Nederlandse grens zien de velden er anders uit dan in de Voorkempen. We gemakshalve opzoek naar B4-planten i.p.v. C4-planten. Deze grap komt pas laat tot een einde, want aanvankelijk vinden we geen *Panicum*-species. Wel natte akkers met hier en daar wat Groen naalbaar, Klein kaasjeskruid, Hanenpoot en Zwarte nachtschade, vergezeld met uiterst traditionele soorten als Akkerviooltje en een zeldzaam Papegaaiekruid (*Amaranthus retroflexus*). Volgend hok bood ons naast Bouchons amarant (*Amaranthus bouchonii*), Harig en Glad vingergras, Zwarte nachtschade, Ingesneden dovenetel en Hanenpoot, een pracht van een slootflora met een massa Drijvend fonteinkruid (*Potamogeton natans*).

8/10/01 (C5.42.32, C5.42.34, C5.42.41, C5.42.42, C5.42.43, C5.42.44, C5.43.13, C5.43.31, C5.52.41) Emblem, Nijlen, Kessel, Lier, Koningshooikt. Maïsakkers.

Opnieuw een schitterende dag voor onderzoek. We rijden van Emblem naar Nijlen, en zo over Kessel en Lier naar Koningshooikt. Alle velden met maïs worden grondig onder de loep genomen. De eerste akker is een echte parel : hier staat werkelijk alles wat we typisch vinden van Glad vingergras, Zachte duizendknoop, Liggend hertshooi (*Hypericum humifusum*) en Kransnaalbaar tot Geelrode naalbaar. Van *Panicum* geen spoor. Pas tussen Nijlen en Kessel vinden we er een, nl. *P. dichotomiflorum*. Daarna volgen nog vele akkers met deze kale gierst. Kransnaaldaren zijn er gewoonlijk wel volop. Het duurt tot laat in de namiddag voor we in Koningshooikt onze eerste *Panicum schinzii* vinden. We hebben 161 waarnemingen neergeschreven. Nog merkwaardig was de vondst van een rapenakker vol met driekleurig viooltje, de vondst van een rodekoolkleurige forse amarant met stijve bloeiwijze (als een hybridum), vermoedelijk *A. cruentus*, en een massa Wilde sorgo (*Sorghum halepense*).

13/10/01 (C4.37.23 en 41) Mortsel - Klein Zwitserland

Tijdens het onderzoek van de spoorwegbermen die het reservaat Klein Zwitserland zullen uitbreiden noteren we een massale uitzaai van Hartbladige els. Nog nooit zag ik zoveel jonge bomen van *Alnus cordata* als hier op de warme bermen en de verlaten tennisbaan achter de poel.

15/10/01 (C4.28.13, C4.37.24, C4.37.42, C4.37.44, C4.38.13, C4.38.31, C4.38.32, C4.38.33) Maïsakkers te Wijnegem, Deurne, Mortsel, Boechout, Borsbeek)

De microbe heeft ons nog steeds te pakken, want het gebied rond de kernstad is nog niet bezocht. Op deze schitterende maandagnamiddag noteren we opnieuw tal van soorten die in de akkers zijn te zien. In Ertbrugge bezoeken we een gekende akker waarin nog steeds Knolcyperus (*Cyperus esculentus*) staat, maar ook *Panicum schinzii*. In alle maïsakkers in dit hok staat *P. schinzii*. Aan het vliegveld vinden we Kransnaalbaar in diverse hokken. Opnieuw staat de maïs bijna in de beek of in de sloot, nauwelijks oogstbaar. We zien hier heel wat Watertorkruid (*Oenanthe aquatica*) en Beekpunge (*Veronica beccabunga*). In de akkerranden staat hier veel Akkermelkdistel (*Sonchus arvensis*) en ook Heggenwikke (*Vicia sepium*). We besluiten in Borsbeek, maar daar kan de maïs niet benaderd worden. Langs de baan vinden we nog Straatliefdegras (*Eragrostis pilosa*).

22/10/01 (C4.45.44, C4.46.23, C4.46.34, C4.46.41, C4.46.42, C4.46.44, C4.47.31, C4.55.11) Edegem, Kontich, Artselaar, Schelle, Niel

Het blijft maar zomeren. Nog steeds zijn de C4-grassen te zien. Nog steeds blijft er maïs die niet is afgedaan. Vandaag gaan we voor een hele dag de zuidzijde van de agglomeratie af.

Veel is dichtgebouwd, maar er is hier en daar nog landbouw. We komen op plaatsen die we nog hebben gezien. Achter het Arendsnest in Edegem staat er zelfs Sterrenkroos (*Callitriche* sp.) en Slanke waterkers (*Nasturtium microphyllum*) tussen de planten. De fazanten vliegen ons om de oren, maar buiten Hanenpoot is er niets te zien. Wel weer heel wat Heggenwikke (*Vicia sepium*), op plaatsen waar vroeger zeker kleine landschapselementen stonden. In Kontich hebben we prijs : veel Kale gierst in de zuidhoek en ook Bloedgierst. Het is een typische, ideale plek voor een foto. Dicho klinkt het i.p.v. Bingo. De akkers er achter liggen opnieuw diep in een beekvallei. Slanke waterkers en Mannagras (*Glyceria fluitans*) nemen de plaats in van de teeltgewassen. Wel vinden we er nog Knolboterbloem (*Ranunculus bulbosus*). Via Edegem gaat het naar Aartselaar waar aan de begraafplaats nog wat akkers liggen. Hier staat sporadisch Kransnaalbaar, niet zo'n massa als we gewoon zijn. Ook Mariadistel (*Silybum marianum*) staat hier fors te bloeien, een foto waardig. Na deze zandige terreinen belanden we in het overstromingsgebied van de Cleydalbeek. Op deze kleibodem vinden we echt andere akkerkruiden, zoals Gewone agrimonie (*Agrimonia eupatoria*) en Heelblaadjes (*Pulicaria dysenterica*). Langs de weg staan 5 grote Gaspeldoorns (*Ulex europeus*), waaronder enkele jonge planten. Al lijkt het aangeplant, de jonge exemplaren worden genoteerd, evenals Dwergkroos (*Lemna minuta*) in de gracht ernaast. Daarna zoeken we nog akkers op in Schelle, in de Maaienhoek, maar hier worden geen speciale grassen opgemerkt. Tot besluit bezoeken Petroleum-Zuid, waar ik nog enkele aanvullingen van het onderzoek van dit jaar noteer. Wilde marjolein (*Origanum vulgare*) bloeiend, en een massa Stijf havikskruid (*Hieracium laevigatum*) en Grasklokje (*Campanula rotundifolia*). Hier staat veel Bezemkruiskruid zonder stralende bloempjes. Aan de schuine petroleumkade staat een massa Grote engelwortel (*Angelica archangelica*) op de vloedmerk, net als aan het Loodswezen 5 km stroomafwaarts, lekker met zijn pootjes in het brakke scheldewater.

28/10/01 (C4.36.22) Antwerpen : Good Engels

Met Filip Verloove en Dirk De Beer mag ik een lokatie naar keuze uitzoeken. Leo Van Herbruggen gaat mee. Achter mijn woonst ligt al enkele jaren een grote werf waar het kinderziekenhuis Good Engels werd afgebroken. In de loop der jaren heeft de natuur hier zijn gangen gegaan. Putten en plassen en enkele grote bomen in de zeeroude tuin zorgen voor de nodige bijzondere soorten. In dit urbane milieu heeft Esdoornbladige plataan (*Platanus hispanica*) de kans gezien uit te zaaien. Vroeger werd deze soort als een onvruchtbare hybride Oosterse en Westerse plataan beschouwd. De soort kwam echter al voor in Spanje voor de Europeanen één voet in de Nieuwe wereld hadden gezet, dus de soort is in ere hersteld. Thermofiel dat wel, want buiten de zaailingen en jonge bomen van plataan vinden we er spontane vestigingen van *Acer saccharinum*, Hemelboom (*Ailanthus altissima*), Stokroos (*Althaea rosea*), Grote leeuwenbek (*Antirrhinum majus*), 10 besdragende planten Wolfskers (*Atropa bella-donna*), maar ook Zomerbitterling (*Blackstonia perfoliata*), Welriekende ganzenvoet (*Chenopodium ambrosioides*), Rudbeckia purpurea, Schijnaardbei (*Duchesnea indica*), en andere verwilderde tuinplanten die hun intrede in de wilde flora pogen te doen. Een pantoffelplantje, het eeuwige *Lobelia erinus*, Prikneus (*Lychnis coronaria*), Citroenmelisse (*Melissa officinalis*) en Zomerlinde (*Tilia platyphyllos*). Een raadsel stelde ons *Populus nigra* subsp. *pyramidalis*, een cloon die enkele vrouwelijk planten zou bezitten. Talrijke zaailingen en jonge boompjes benevens Balsempopulier (*Populus balsamifera*), die ik ook enkel kende van wortelopslag en stekkende fragmenten. De Hoge fijnstraal (*Conyza sumatrensis*) staat ook hier, ver van de haven in het noorden. Ze breidt dus gestadig uit. Er werden daags nadien 130 taxa genoteerd op deze ene werf. Daarbij werd ook nog Oosterse karmozijnbes (*Phytolacca esculenta*) opgemerkt tussen Klimop (*Hedera helix*) achter een tuindeurtje.

Wie oplet ziet wel meer Plataan uit zaad ontwikkelen in de stad. Op enkele vluchtheuvels aan het Stadspark eveneens meerdere exemplaren. Een goede code voor 'wat noteer ik op een streeplijst' is noodzakelijk. Voorlopig noteer ik alles dat zich spontaan verbreid in 'the wild'.

Kalenderuitstappen

Nico Wysmantel, Erik Molenaar, Geert Andries, Kris Symons

20/4/2001 (C4.57.12) Kontich-Kazerne

Als gevolg van onze inventarisatie-inspanningen op maandag van de afgelopen jaren (cfr. de Antwerpse binnenstad, de Scheldeoeveren en de Antwerpse parken en forten...) en op aanraden van het Flo.Wer-bestuur om dit en volgend floristisch seizoen de aandacht toe te spitsen op de nog resterende 'zwarte gaten' in het Vlaamse IFBL-hokkenraster, wordt besloten om onze maandagavondexcursies dit jaar te beperken tot enkele kilometerhokken in de buurt van Kontich en Waarloos (hok C4). De omgeving van Kontich-Kazerne komt hierbij als eerste aan de beurt. Met 125 taxa (enkel dan nog in de lente!) blijkt dit overigens niet zo'n slecht hok, met een relatief grote verscheidenheid aan biotopen, gaande van bebouwing, een station, een spoorberm, akkers, weiden en een bosrelict. We noteren o.a. Echte koekoeksbloem (*Lychnis flos-cuculi*), Bosanemoon (*Anemone nemorosa*) en Speenkruid (*Ranunculus ficaria*). 'Kroon op het werk' zijn een exemplaar van Watertorkruid (sic!), *Oenanthe aquatica*, in een boomspiegel en een schamele plant van Ruige klaproos (*Papaver argemone*) op het spoorwegemplacement.

7/4/2001 (D4.35.34, D4.35.33) Westrode/Londerzeel - Leefdaalbos & Varkensputten

Op deze met aprilse grillen doorspekte zaterdag inventariseren we twee sinds lang verguisde (zwarte gaten!) bospercelen in de buurt van Londerzeel. Het vlak naast de drukke A12 gelegen Leefdaalbos verrast het hele gezelschap met een keur aan voorjaarsbloeiers als Slanke sleutelbloem (*Primula elatior*), Gele dovenetel (*Lamium galeobdolon*), Veelbloemige salomonszegel (*Polygonatum multiflorum*), Boszegge (*Carex sylvatica*) en Lelietje-der-dalen (*Convallaria majalis*). Verder ontdekken we in de buurt nog kleine populaties van o.a. Liggend hertshooi (*Hypericum humifusum*), Klein bronkruid (*Montia minor*) en Vreemde ereprijs (*Veronica peregrina*).

In de namiddag bezoeken we de Varkensputten - een sterk verarmd bosrelict in een grotendeels verkavelde vallei van de Grote Bosbeek - en vinden er in schril contrast met het Leefdaalbos slechts enkele vermeldenswaardige soorten als Drienerfmuur (*Moehringia trinervia*), Wilde kamperfoelie (*Lonicera perichlymenum*), Ruige veldbies (*Luzula pilosa*) en Muskuskruid (*Adoxa moschatellina*). De floristische vervlakking heeft hier eens te meer grondig toegeslagen.

14/4/2001 (D4.45.22, D4.55.41) Nieuwenrode – Driebosbeek, Meise - Nekkerbos

Een voorjaarsbezoek aan de 'vergeten' bosrelicten ten zuiden van onze hoofdstad is sedert meerdere jaren vaste hap voor de leden van het F.O.N., zozeer zelfs dat er min of meer een project aan gewijd werd. Wanneer bovendien deze percelen gelegen zijn in een slecht onderzochte streek (zwarte gaten), zijn we niet meer te stuiten in onze floristische ijver. Telkenjare weer worden we immers verrast door de botanische rijkdom in de doorgaans kleine en toch sterk door de mens beïnvloede en/of in zijn onmiddellijke nabijheid gesitueerde

bosgebieden. Dit zet ons aan tot dromen over hoe rijk de streek hier vroeger dan wel moet geweest zijn...

De omgeving van de Driebosbeek te Nieuwenrode omvat een relict van een *Alno-Padion* met overgangen naar *Quercus-Carpinetum* op de hogere delen; spijtig genoeg is het door jagers in gebruik als fazantenkweekplaats. Naast een keur aan voorjaarsbloeiërs springen ons in het oog een groeiplaats van Donkersporig bosviooltje (*Vioal reichenbachiana*), een prachtig bloeiende Vogelkers (*Prunus padus*) en een - zo werd ons gezegd - écht wilde groeiplaats van gevlekt longkruid (*Pulmonaria officinalis*). Verder vonden we nog Blauwe druifjes (*Muscaria botryoides*) verwilderd in het bos en werden we opgeschrikt door de alarmkreten van de blijkbaar steeds verder oprukkende halsbandparkieten.

Het Nekkerbos te Meise behelst slechts een heel klein perceel in het noorden van het kilometerhok en grenst onmiddellijk aan de Maalbeek. Ook hier weer tal van voorjaarsbloeiërs en bosbewoners waaronder Gulden boterbloem (*Ranunculus auricomus*), Muskuskruid, Framboos (*Rubus idaeus*) en Gelderse roos (*Viburnum opulus*). In een kwelzone midden het bos groeide op een plek van ca. 2 m² Gevleugeld helmkruid (*Scrophularia umbrosa*) (ondersoort niet herkend wegens niet-bloeiend). Het gebied is echter vooral van belang door de aanwezigheid van een *Calthion* grasland (in beheer) met kalkhoudende kwel ten noorden van de Maalbeek. Door het vroege tijdstip konden wij zelf slechts enkele van de hier groeiende bijzonderheden herkennen, doch een volledige soortenlijst zou naar het schijnt in opmaak zijn

12/05/01 (E4.28.43,E4.28.31) Wezenbeek-Oppem - kerkhof, Vuilbeek, Wezenbeek-Oppem - Koolhof, renbaan

In het hok E4 onderzochten we twee zwarte gaten in de buurt van het welluidend klinkende Wezenbeek-Oppem. Het - nochtans uitgestrekte - kerkhof van Sterrebeek leverde vrij weinig op: Tijmerprijs (*Veronica serpyllifolia*), Blauw walstro (*Sherardia arvensis*), Slipbladige ooievaarsbek (*Geranium dissectum*) en een Paardebloem (*Taraxacum* sectie *Erythrosperma*) zijn een paar van de bijzonderheden. Des te interessanter was het beekbegeleidend loofbos, grenzend aan de begraafplaats. Hier groeiden o.a. Scherpe zegge (*Carex acuta*) en Hangende zegge (*C. pendula*), Vogelkers, Bosgierstgras (*Milium effusum*) en Slanke sleutelbloem (*Primula elatior*). Een nat weijtje naast de Vuilbeek leverde nog een niet-bloeiend exemplaar op van één van de twee mogelijke ratelaarsoorten (*Rhinanthus* sp.)

In de namiddag bezochten we de buurt van de hippodroom van Sterrebeek, een grootschalig en leeggeruimd akkerlandschap van vnl. tarwe- en havervelden met opvallend kapotgemaakte hagen en houtkanten; duist was hier mogelijk de meest bijzondere soort. De renbaan zelf verraste ons met overgangen van bemest naar schraal gazon, waarin zich kleinoden als veelkleurig vergeet-mij-nietje, vreemde ereprijs en hoenderbeet bevonden. In de onmiddellijke nabijheid van de manege ontdekten we nog citroenmelisse en veldkruidkers op een storthoop, benevens een grote populatie van de ssp. *divergens* van gewone vogelmelk onder een rij paardekastanjes.

25/05/01 (D4.17.43) Fort van Walem

Naar aanleiding van de verkoop en herbestemming van de terreinen en gebouwen van het Fort van Walem (A.), werd onze werkgroep door enkele leden van (ex-)Natuurreservaten afd. Beneden-Dijle gevraagd een botanische inventarisatie te doen van het gebied. Gelet onze eerdere, veelal positieve ervaringen met dit type van biotoop in de nabije omgeving van Antwerpen, hebben we dan ook niet lang getwijfeld om deze opdracht aan te vatten. Zo togen drie F.O.N.-leden in het gezelschap van een even grote groep amateur-entomologen van de K.A.V.E. vzw. op een vergeten vrijdagmiddag naar het fort bij Mechelen en verrasten er zich... helaas over een sterk verruigd landschap, met een relatief beperkte soortenrijkdom (127

taxa bij één bezoek). Zeer sterke opslag van Gewone esdoorn (*Acer pseudoplatanus*) en éénsoortig-verruigde graspercelen konden ons ook al weinig bekoren, enkel de opvallende aanwezigheid van Vroege haver (*Aira praecox*) op het talud van het buitenglacijs, alsmede de alomverspreide Muurbloemmosterd (*Coinceya monensis*) stemden ons blij.

In de graslanden vonden we enkel één exemplaar zowel van Hazenzegge (*Carex ovalis*) als van Groot streepzaad (*Crepis biennis*). Ook de muren (nochtans veelbelovend voor bryologen) herbergden slechts enkele muurvarens, naast wat occasionele lithofyten. Slechts verwilderde tuinplanten waren alomtegenwoordig: Grootbloemig hertshooi, Prikneus (*Lychnis coronaria*), Kruisbladige wolfsmelk (*Euphorbia lathyris*), Hemelsleutel (*Sedum telephium* subsp. *maximum*) etc. ...

De entomologen in het gezelschap waren eerder te spreken over het fort, zodanig zelfs dat zij besloten werd tot een tweede bezoek later op het jaar.

16/06/01 (G8.12.XX) Pont de belle Hé - Hoëgnevallei

Vandaag brengen we een tweede bezoek (eerste keer op 30 mei 1998) aan de vallei van de Hoëgne in de Hoge Venen. We vertrekken aan de Pont de Belle Hé, doch de wandeling gaat ditmaal in de andere richting (of toch niet volgens onze interim-gids?). We genieten eens te meer van het prachtige landschap van Beuken-Eikenbossen, rijk aan Witte veldbies (*Luzula luzuloides*) en Grote veldbies (*L. sylvatica*) en een keur aan zeggensoorten, als Vlozegge (*Carex pulicaria*), Blonde zegge (*C. hostiana*), Sterzegge (*C. echinata*), Bleke zegge (*C. pallescens*) en Boszegge (*C. sylvatica*). Voor de eerste keer in onze F.O.N.-carrière sleutelen we de Gladde zegge (*C. laevigata*) uit, die bijzonder talrijk groeit op de kwelrijke bospaden. We vinden ook de 'tweeling'soorten Bosstruisriet (*Calamagrostis arundinacea*) en Boszwenkgras (*Festuca altissima*).

Naast een aantal typische bosplanten, die we ook in Vlaanderen (al of niet vanaf Vlaams-Brabant) ontmoeten, staat hier behoorlijk wat streekeigen flora in de kruidlaag, zoals o.a. Gevlekt hertshooi (*Hypericum maculatum*), Gewoon schaduwkruiskruid (*Senecio ovatus*), Kranssalomonszegel (*Polygonatum verticillatum*) en zevenster (*Trientalis europaea*).

Enkele weitjes die we onderzoeken, leveren ons Geelgroene vrouwenmantel (*Alchemilla xanthochlora*), Getand vlotgras (*Glyceria declinata*) en Stomp vlotgras (*G. notata*), Goudhaver (*Trisetum flavescens*) en Adderwortel (*Polygonum bistorta*) op .

Her en der zijn de hellingen geërodeerd tot op de onderliggende Cambrische kwartsietlagen en noteren we o.a. Dubbelloof (*Blechnum spicant*) en Dicht havikskruid (*Hieracium lachenalii*) en muurhavikskruid (*Hieracium murorum*).

We sluiten de dag af met een bezoek aan het natuurleerpad van Mont-Rigi, waar we vanaf het vlonderpad alle typische veenplanten zien die je hier in de streek kan aantreffen.

18/08/01 (E4.58.24, E4.58.42) Overijse – Reutenbeek, Overijse - Maleizenveld (Geitenhoek)

Met drie floristen - waaronder twee novices - werden vandaag twee zwarte gaten aangepakt in de druivenstreek, weerom in het hok E4. Wat er aanvankelijk veelbelovend uitzag op de stafkaart (een zacht golvend landschap met wuivende graanvelden?) , bleek in werkelijkheid een eens te meer door de mens vergald landbouwlandschap, waarin zich enkel in de verlaten graan- en hakvruchtakkers nog enige akkeronkruiden konden handhaven. Zo werden o.a. toch nog Knopherik (*Raphanus raphanistrum*), Oot (*Avena fatua*), Behaarde boterbloem (*Ranunculus sardous*), Rood guichelheil (*Anagallis arvensis* subsp. *arvensis*) en Vierzadige wikke (*Vicia tetrapserma*) gevonden. Van de neofiete grassen groeide enkel een verwaald exemplaar van Trosgerst in een oud aardappelveld. Dé verrassing van de dag kwam van de vondst van een mooi exemplaar van Klavervreter (*Orobancha minor*) in een met Rode klaver (*Trifolium pratense*) doorspekte berm langs de drukke baan van Overijse naar Terhulpen.

De 'scenery' in de namiddag was zo mogelijk nog triester; het Maleizenveld in de buurt van het gelijknamige gehucht bleek niet enkel ten prooi gevallen aan grootschalige landbouw maar werd daarenboven geplaagd door gestaag voortschrijdende bebouwing. Hondspeterselie (*Aethusa cynapium*), Duist (*Alopecurus myosuroides*), Kleine klaproos (*Papaver dubium*), Margriet (*Leucanthemum vulgare*) werden er nog gevonden. Elk spoor van de nochtans verwachte akkeronkruiden uit de Leemstreek (cfr. het Hageland) ontbrak. Enig lichtpunt was hier het feit dat niet elke Vlaamse florist kan zeggen dat hij een stukje van de zijberm van de E411 (met o.a. Vlas, *Linum usitatissimum*) afgestapt heeft!

1/09/01 (G3.44.31, G3.46.34) Mons - Terril des Sept Marais, Mons - Terril de l'Héribus
Evenals een bezoek aan de Grensmaas met zijn grindgaten en uiterwaarden is het verplichte kost voor elke Vlaamse florist om één keer in zijn floristenbestaan een inventarisatie te hebben gedaan van een steenkoolterril.

Daar onze eigen Limburgse kool- en slakbergen al allemaal minstens één keer onderzocht zijn én bovenal doorgaans ontoegankelijk zonder voorspraak, was ons gezelschap genoodzaakt de hulp in te roepen van leden van het A.E.F., dewelke enige jaren tevoren de vrij bewandelbare terrils in de buurt van Mons hadden onderzocht. Enige briefwisseling en wat telefoontjes resulteerden in een kleine vracht aan informatie, waaronder artikels, soortenlijsten en stafkaartkopieën, zodat we op weg konden.

De Mont l'Héribus in de voormiddag leverde ons al een vrij goed beeld op van hoe nu precies zo'n 'terrilvegetatie' er uitziet, met taxa die we bij ons eerder kennen van spooremlacements en andere droge en thermofiele, met sintels en andere inerte materialen verharde bodems; Slangekruid (*Echium vulgare*), Grote kaardenbol (*Dipsacus fullonum*), Wilde marjolein (*Origanum majorana*), drie 'soorten' teunisbloem (*Oenanthe* sp.), Ijzerhard (*Verbena officinalis*), Middelste ganzerik (*Potentilla intermedia*), enz. ...

Bovenal kwamen ons de uitzichten over het Borinagelandschap minder grauw over dan we eerst dachten: de omgeving van Mons blijkt nog vrij idyllisch.

Na het middagmaal in een typisch 'volkse kroeg' niet ver van het stadscentrum, togen we naar de Terril des Sept Marais in Hornu. Dat dit zelfs met de stafkaart in de hand een niet zo simpele zaak is in dit met heuvels bezwangerde landschap, kan onze tochtverantwoordelijke van de dag van harte getuigen!

In vergelijking met de voormiddag bleek deze steenkoolberg toch nog van een heel ander gehalte; met evenwel minder soorten (114 t.o.v.136), kwamen we nu meer onder de indruk van het biotoop en groeiden er verhoudingsgewijs grotere zeldzaamheden. Zo stond er veel meer Stomp kweldergras (*Puccinellia distans*) in de aangerijkte zones onderaan de terril. We vonden er verder rariteiten als Galega, *Galega officinalis* (massaal op de hellingen!), Serradelle (*Ornithopus sativus*) en Kartuizeranjer (*Dianthus carthusianorum*). Daarnaast nog Borstelkrans, *Clinopodium vulgare* (ook al in de voormiddag), Kleine pimpernel (*Sanguisorba minor*) en Veldkruidkers (*Lepidium campestre*). Dat deze warme en droge hellingen evenzeer een paradijs zijn voor insecten, merkten we aan de vele libellen en de talloze blauwvleugelsprinkhanen (zeldzaam in Vlaanderen).

Zie verder:

<http://www.fon.be/woner.antwerpen.be/>

Bijzondere vondsten door FON

NIEUWE TAXA

Erik Molenaar

Bij een voortgezet onderzoek van de Antwerpse binnenstad werd in een ruime en beschutte kelder een grote populatie bijzondere varens aangetroffen. Naast een groot deel Tongvaren (*Asplenium scolopendrium*), Mannetjesvaren (*Dryopteris filix-mas*) en Adelaarsvaren (*Pteridium aquilinum*), werd ook Blaasvaren (*Cystopteris fragilis*), **Vleugelvaren (*Pteris cretica*)** en **Venushaar (*Adiantum capillus-veneris*)** vastgesteld. Deze laatsten zijn mediterrane en subtropische taxa die slechts in zeer beschutte omgeving tot kiemen komen. De populatie wordt verder opgevolgd, maar blijft voorlopig geheim. Onder de begeleidende mossen troffen wij een dominantie aan van Slankmos (*Leptobryum pyriforme*), een soort die ook in glasteelt soms massaal optreedt. Nader onderzoek voor bevestiging en ecologie van de varens volgt.

Gladde ereprijs - *Veronica polita* begin februari in volle bloei

Erik Molenaar en Kris Symons

Midden in de winter, begin februari, werd Gladde ereprijs (*Veronica polita*) bloeiend opgemerkt in de Noorderkempen. Het betrof een zeer mooi exemplaar dat zowel knoppen, bloemen als zaden droeg. De determinatie was dus eenvoudig. Op 3 maart 2001 stonden de planten er nog steeds, overvloedig bloeiend en vergezeld van een aantal akkeronkruiden. Omdat deze ereprijs nog steeds weinig wordt gevonden lijkt het goed hieraan wat meer aandacht te besteden. Er werd een opname gemaakt. Het betreft een strook zandige grond die ooit werd ingezaaid met Engels raaigras (*Lolium perenne*) en door langdurig maaien is verschaald. Hier en daar is ze omgewoeld door konijnen. Ze wordt in de zomer herhaaldelijk gemaaid zonder afvoer van maaisel, wordt echter niet bemest of gespoten, op de rand naast de serre na. In het centrum van het proefvlak bedraagt de dichtheid van Gladde ereprijs 50% en aan de randen 10%. Het betreft één populatie.

Grote waternavel (*Hydrocotyle ranunculoides*) zorgt voor grote problemen in het Schoonselhof te Antwerpen

Erik Molenaar

Na alarmerende berichten van dichtgegroeide waterlopen in Nederland blijkt deze woekerende tuinplant uit siervijvers ook in ons land voor serieuze problemen te zorgen. Heeft u op Zurenborg agressieve waterplanten in uw siervijvertje? Hoedt u voor bedrog... denk duurzaam : dat is de mode.

Tijdens een groot botanisch onderzoek van begraafplaatsen in Antwerpen ontdekte men de Grote waternavel (*Hydrocotyle ranunculoides*) in meer dan vijf grote sloten. De eens zo prachtige en waardevolle waters waren voor 100% dichtgegroeid over honderden meters. De sloten zijn met elkaar verbonden en staan in contact met de Hollebeek. Er dient zo snel

mogelijk te worden ingegrepen. Nu vormt de plant massaal overwinterknopjes en daarna sterft het groen af. Het zal dan niet meer kunnen verwijderd worden.

Verlies aan biodiversiteit – naar een ethische code voor handelaars?

Grote waternavel is een nieuwkomer in de Vlaanderen. Door gebrek aan tegenstand - niets lust blijkbaar deze toch wel eetbare waterplant - overgroeit deze Amerikaanse 'invader' in zeer snel tempo de oorspronkelijke flora. Hierbij gaan de toch al zo zeldzame groeiplaatsen van onze typische waterplanten verloren. Zuiver water is zeer zeldzaam: daarom verdwijnen er zoveel soorten waterplanten in Vlaanderen als sneeuw voor de zon. Rode en Zwarte lijsten: Grote waternavel is maar één van de vele soorten die zonder enige controle in tuincentra aan de man wordt gebracht. Uit de siervijver ontsnappen doen deze soorten vrijwel altijd. In landen als de U.S.A. bestaan reeds lijsten van soorten die voor het natuurbehoud niet kunnen. Bij ons is zelfs de discussie over invoerverbod van bepaalde dieren niet eens afgerond. Eigenlijk staan we nergens. We hebben wel Vlaamse Rode Lijst soorten, van planten en dieren die dreigen te verdwijnen, maar geen Zwarte Lijst soorten. Dit zou voor eens en altijd een einde kunnen maken aan het onverantwoord invoeren van risicodragende species. Een ethische code voor tuincentra en dierenhandel is iets wat hier bij ons duidelijk ontbreekt.

Ook is er duidelijk gebrek aan verantwoordelijkheid van sommige overheidsdiensten. De zogenaamde voorbeeldfunctie van het Bestuur strekt zich duidelijk onvoldoende uit naar thema's als behoud van Open Ruimte, inhoud van de natuurlijke en halfnatuurlijke omgeving. Snel ingrijpen is de boodschap. Een echte inventaris van wilde soorten in de openbare groene domeinen kan een oplossing bieden. Monitoring is dan tenminste mogelijk. Wie begint eraan? Als men snel ingrijpt is het mogelijk de aangrenzende waterpartijen te redden. Het is niet bekend of beschermingsmaatregelen voor bijzondere soorten op de begraafplaats in het Beheersplan zijn opgenomen.

Zerotolerantie

Het vrij verhandelen van allerlei wilde planten en dieren is een ware verschrikking voor het natuurbehoud. Alle internationale conventies ten spijt blijft ingrijpen in de 'vrije handel' een taboe. Op verschillende grote websites van o.a. Australië en de U.S.A kun je meer vernemen over de wereldwijde problemen die introducties veroorzaken. Het bij ons zeer brave en algemene waterplantje Aarvederkruid doet heel der waterecosystemen ineenstorten in de waters van de nieuwe wereld. Op sommige soorten is, voor het bezit ervan, een zware boete voorzien. Vooral de uitgestrekte moerassen in Florida zijn het slachtoffer van allerlei modieuze introducties in de tuinen van particulieren.

Links op het internet

www.slm.wau.nl/wkao/Projects/info_waternavel.html

www.agric.wa.gov.au/progserv/plants/weeds/weed_control/weeds/aquatics/hydrocotyl.htm

Over de problemen in Nederland en een adres van de Australische regering over hoe je ze moet bestrijden. Bangelijk.

Merkwaardige soorten in de waterpartijen van Fort Ertbrandt.

Erik Molenaar

Tijdens de excursie van 24-7-99 troffen wij een ongewoon fijn vederkruid aan in het snelstromend water van het Antitankkanaal. Het geheel gaf een beeld van goed ontwikkelde watervegetaties. De fortgracht van Fort Ertbrandt is door gebrek aan stroming deels verland met grote pakken Knolrus (*Juncus bulbosus*). Op de schrale zandige oevers groeit o.a. Klein glidkruid (*Scutellaria minor*). Vlak aan een betonnen schot waar de stroming zich concentreert ontwikkelde Teer vederkruid (*Myriophyllum alternifolium*) zich in enkele vierkante meter tesamen met Tenger fonteinkruid (*Potamogeton pusillus*) en Groot blaasjeskruid (*Utricularia vulgaris*) dat verderop reeds in bloei kwam. In een prive vijver kon de bloeiaar van Teer vederkruid zich rustig vormen uit een meegenomen fragment, zodat een goed herbariumexemplaar kon worden opgeplakt.

WIE STREEPT WAT ?

Doe mee aan de discussie en vertel uw mening over wat wel en wat niet gestreept mag worden. Welke taxa mogen of moeten zelfs absoluut op de lijst en welke zeker niet. Mogen bijvoorbeeld aangeplante en verwilderende soorten genoteerd worden op de 'normale' lijst en zo ja onder welke voorwaarden/condities dan precies.

Strepen is immers niet zo evident als men in het algemeen vermoedt. Slijp daarom even uw potlood of zuig aan uw pen en laat de inkt maar vloeien. En stuur uw artikel op!

MET DE NATIONALE WERKGROEP BOTANIE OP STREEPTOCHT IN 2001

Andre Van den Bergh

Samen met 16 deelnemers mochten Chris De Caluwé en Luc Allemeersch op 7 april het plantenseizoen in de nieuwe eeuw op gang trekken. Aangezien er geen parkeerplaats was voor de wagens, trok de groep, gepakt en gezakt, naar het te inventariseren gebied. In de kleine uitloper van het golvende Hallerbos op Waals grondgebied (Braine-le-Château) kon de streepocht aanvangen. Het hoger gelegen eiken-beukenbos was bedekt met een paars-wit tapijt van Bosanemoon en Wilde hyacint. Gele dovenetel, Bleeksporig bosviooltje, Gewoon vingerhoedskruid, Bosereprijs, Boswederik, Gladde witbol, Ruige en Grote veldbies, Groot heksenkruid en Gevlekte aronskelk zorgden voor de eerste streepjes. Een vrij fors gras in vegetatieve toestand naast een boomstronk zorgde voor de eerste kopbrekens. Determinatie met de flora van Heukels leidde naar Bosgierstgras, wat in de namiddag, aan de hand van een verder ontwikkeld exemplaar, bevestigd werd. De donkergroene Pilzegge op droge zure grond en de geelgroene IJle zegge op een vochtigere standplaats bleken op het eerste zicht niet veel van mekaar te verschillen, maar bij nader toezien konden ze toch vegetatief onderscheiden worden. De West-Amerikaanse hemlockspar werd als exoot op naam gebracht. Langs de beekvalleitjes in het natte hakhout-essenbos ontvouwde de voorjaarsflora haar ware pracht. Een tapijt van Paarbladig goudveil met enkele toefjes Verspreidbladig goudveil omzoomde het bronbeekje. Verder tooide de vallei zich met Muskuskruid, Reuzenpaardenstaart, Slanke sleutelbloem, Bittere veldkers, Gulden boterbloem, Moerasstrepzaad, Eenbes en Grote keverorchis. Een plekje met Heelkruid deed alle floristen uit hun winterslaap ontwaken.

Op een beschutte helling in het beukenbos werden de hongerige magen gestild en tijdens de namiddag werd de rest van het kilometerhok afgewerkt. Langs enkele veldwegen, holle wegen en enkele smalle paadjes tussen de achtertuinen van enkele villawijken, waar menige floristenlaars in contact kwam met een fikse hondendrol, konden nog enkele interessante planten gedetermineerd worden: Knolboterbloem, Klein vogelpootje, Oranje havikskruid, Zandblauwtje, Boskruiskruid, Muizenoor, Tripmadam, Witte winterpostelein, Zandraket en Vroegeling. 184 streepjes sloten de Flowerlijst af. Niet slecht zo vroeg op het seizoen.

Op 21 april mochten Olivier Heylen en Johan Asselberghs 16 botanisten rondleiden in een kilometerhok te Duffel met enkele kleinschalige landschapselementen. Enkele serres van een tomatenkweker, samen met een opgehoogd terrein, omzoomd door een sloot vormden het eerste decor voor de streepocht. Op de akker volop Klein bronkruid, Greppelrus en Gewone spurrie. De met knotwilgen beplante oevers van een sloot waren goed voor Bosanemoon, Gevlekte aronskelk, Dolle kervel, Groot heksenkruid, Brede stekelvaren, Speenkruid en Beekpunge. Langsheen enkele woningen ontdekten we Muurpeper, Reuzenberenklauw, Bosvergeet-mij-nietje, Tuinjudaspenning, Grote bevernel en Bezemkruiskruid. Intussen was de afwezigheid van Evie opgevallen en begon de groep zich enigszins zorgen te maken. Het was dan ook een opluchting voor iedereen toen we ze in een doodlopende verharde weg terug in het vizier kregen. Omwille van rugpijn was ze gewoon op de beter begaanbare wegen gebleven. Een beetje verrast door deze grote bezorgdheid van de groep, beloofde ze ons voortaan over dergelijke initiatieven te informeren. Na de picknick in een aangenaam voorjaarszonnetje, waarbij de kracht van de aprilzon de eerste lentegevoelens bij de plantenliefhebbers loswekte, werd besloten te voet naar de andere kant van het hok te gaan. Dat hoefden we ons dan achteraf zeker niet te beklagen, want onderweg doorkruisten we twee andere kilometerhokken, waarin we enkele noemenswaardige planten konden bewonderen: Tweerijige zegge, Echte koekoeksbloem, Scherpe zegge in een vochtig hooiland; Groot

streepzaad, alsook een fraai plekje Knolsteenbreek in de grachtkant en Gulden boterbloem, Moerasstreepzaad en Slanke sleutelbloem in het aanpalende bos. Watertorkruid en Moerasmuur vonden hun stek in een brede sloot. Terug in het oorspronkelijk kilometerhok konden we in en rond het hakhoutbosje nog van een rijke bosflora genieten: Gewone vogelmelk, Moesdistel, Bosereprijs, Pinksterbloem (subsp. dentata), Sneeuwkllokje, Hop, Grote keverorchis, Bosgierstgras, Veelbloemige salomonszegel en Slanke sleutelbloem. Een minder gunstige vaststelling waren de talrijke zaailingen van Reuzenbalsemien, die waarschijnlijk tot ontwikkeling konden komen ingevolge de zaden, die met de winteroverstromingen werden meegevoerd. Op de terugweg naar de auto's ontdekten we nog Liggend hertshooi en Klimopereprijs (ssp. lucorum). Totaal: opnieuw 184 taxa.

Op 5 mei was de Nationale Werkgroep Botanie te gast voor een plantenstudiedag in de Vlaamse Ardennen. Karel De Waele, die dit gebied als zijn broekzak kende, gidste 15 floristen door het Steenbergbos en de dorpskom van Everbeek-Boven. In eigen streek wou onze ex-voorzitter - we kunnen hem beter ere-voorzitter noemen - zelf strepen. Dit genoeg kon ik hem niet ontnemen.

's Voormiddags konden de deelnemers kennis maken met de flora van een deel van het Steenbergbos met Bosanemoon, Muskuskruid, Gevlekte aronskelk, Slanke sleutelbloem, Donkere ooievaarsbek, Wrangwortel, Boszegge, Eenbloemig parelgras, Kleine maagdenpalm, Paarbladig goudveil en Pilzegge als meest opvallende soorten. Opnieuw werden we hier geconfronteerd met het probleem van verwilderde (weggesmeten) tuinplanten in het bos (Bruine daglelie, Rode winterpostelein en Trompetnarcis), maar ook van een in een schooltuin waarschijnlijk aangeplante bosplant, Dalkruid, die nu lustig verwildert tussen de schoolhaag. Hoe strepen we die op onze lijst? Waar ligt de grens tussen al dan niet strepen?

Na de middag was de plantenpret heel wat minder: het kerkhof lag er eerder steriel bij, zodat enkel de omringende muur met nogal wat Muurvaren en Muurleeuwebek. de moeite waard was. Ook de wegbermen leverden ons enkel een banale flora, met uitzondering van de Pijlkruidkers aan een bushalte en een kiemplantje van Tongvaren op een boerderijmuur. Deze excursie leverde toch zowat 213 streepjes op.

Op 19 mei was ikzelf gids voor een inventarisatie in het Zoniënwood, meer bepaald het kilometerhok rondom het Rood Klooster te Oudergem (Brussel). Vanaf de kerk van Jezus-Eik moesten de wagens van de 16 botanisten naar de parking aan de rand van de vijvers van het Rood Klooster geloodst worden. Niet zo eenvoudig in het drukke verkeer, want twee deelnemers bleken bij aankomst vermist te zijn. Dank zij mijn echtgenote konden Evie en André na een klein uurtje ergens aan de vijvers opgevist worden en bij de groep gebracht worden. Intussen hadden ze al enkele noemenswaardige vondsten moeten missen: Muizenoor, Muurhavikskruid, Plat beemdgras, Zeegroene zegge, Geoord en Gevleugeld helmkruid. Een pol aan de vijveroever zorgde voor twijfel tussen Boszegge en Slanke zegge. Uiteindelijk bleek het toch om Slanke zegge te gaan. Langs het geërodeerd talud van het beukenbos ontdekten we tussen Grote veldbies en Boskortsteel enkele polletjes Vingerzegge, een zeer merkwaardige vondst. Met onze schriftelijke toelating van het BIM op zak klauterden we, mits enkele scheuren in de broek, over de poort van de omheinde beekvallei. Een tapijt van Paarbladig goudveil met Watermunt, Grote egelskop en de nu wel duidelijk herkenbare Slanke zegge gaf ons al een klein voorsmaakje van de te verwachten flora. Terug over dezelfde afsluiting om een nieuwe, ditmaal hogere poort te beklimmen met een nieuwe scheur in de broek. Het waagstuk was echter de moeite waard: een weelde aan Eenbes en Grote keverorchis tussen de greppels, hier en daar nog aangevuld met Heelkruid en Daslook als toemaatje, waarbij Paarbladig goudveil als bodembedekker fungeerde. Dubbelloof en Ruige veldbies langsheen het reservaat ontsnapte ook niet aan onze aandacht.

Na de middag determineerden we Verspreidbladig goudveil in de Drieborrenvallei. De klim uit deze vallei bracht ons achter de sporthal, waar de opgehoogde berm goed waren voor een heel gamma planten: Kale vrouwenmantel, IJzerhard, Hazezegge en Vreemde ereprijs. Terug in het bos werd op het drogere gedeelte de lijst aangevuld met Bosbingelkruid en Klein springzaad. Muursla, Tongvaren en Muurleeuwenbek vonden hun gading op de oude muur rond het voormalige klooster. Een naar het zuiden gericht talud bleek een floristisch eldorado: Eenbloemig parelgras, Bosgierstgras, Zwartblauwe rapunzel, Ruige anjer en Ruwe dravik. Alpenbes groeide op de boshelling en op de oever van de vijver ontdekten we nog de bastaard tussen Ruwe- en Gewone smeewortel met zijn blauwe bloemen (*Symphytum x uplandicum*). De aangeplante Hangende zegge troffen we in de tuin van het Rood Klooster aan en langsheen de binnenmuur konden we genieten van het blauwe kleurcontrast tussen Draad- en Gewone ereprijs. Aan de rand van enkele volkstuintjes werd even gedacht aan de Fijne ooievaarsbek, maar de schuin naar beneden gerichte haren op de bladstengel, alsook de klieren op de kelk wezen duidelijk naar de Slipbladige ooievaarsbek. Deze leerrijke streeptocht in een Brussels kilometerhok leverde uiteindelijk zowat 248 planten op, waaronder een aantal niet zo alledaagse.

Op 16 juni trok Olivier Heylen met 15 botanisten naar de vallei van de Dommel te Wijchmaal (Peer). Karel, onze erevoorzitter, moest jammer genoeg deze tocht missen tengevolge van een dom verkeersongeval. Hij lag ondertussen thuis figuurlijk – of bijna letterlijk – “zijn (ribben)kast op te vreten”. In de wegbermen determineerden we een heel gamma algemene plantensoorten, waarvan Grasklokje met zijn onderste ronde blaadjes, waaruit bij kneuzing melksap sijpelt en Klein vogelpootje, dat massaal in een gazon voorkwam, de uitschieters waren. Even verder doken we een eerste maal in de Dommelvallei en ontdekten een vijver met drooggevallen oevers, waarop de Rosse vossenstaart bloeide. Even twijfel tussen Vogelkers en Drents krentenboompje?? Waarschijnlijk de zwoele lucht, die ons parten speelde, want de vruchten wezen duidelijk op dit laatste taxon. Uit het water visten we Tenger fonteinkruid, Zwanebloem en Dwergkroos. In een andere vijver determineerden we Kikkerbeet en Grof hoornblad en op de oever groeide Grote egelskop. Enkele juweeltjes van blauwgraslanden brachten zelfs de meest veeleisende botanist in vervoering: Sterzegge, Gevlekte orchis, Veldrus, Wilde bertram, Blauwe knoop, Kranskarwij, Bevertjes, Ruw walstro, Haze-, Zomp-, Tweerijige, Zwarte, Blauwe en Geelgroene zegge, Duizendknoopfonteinkruid (in een greppeltje) en Moerasviooltje. Na de middag werd een droger stuk verkend langs enkele graanakkers en een oude spoorwegbedding. Langsheen een verstoord terrein troffen we Sofiekruid en Hongaarse raket aan. Een roggeakker was goed voor enkele fraaie akkeronkruiden, zoals Korenbloem, Gele ganzebloem, Rode schijnspurrie, Kleine leeuwenklauw en Slofhak. In de randvegetatie ontdekten we een nieuwe grassoort voor België, nl. *Agrostis castellana*. Enkele zandhopen langs een oude spoorwegbedding hadden een merkwaardige begroeiing: de exoot Kromhals-amsinckia vertoefde er in gezelschap van Rode ganzenvoet en Tradescantia virginiana. Het dak van een stal was volledig begroeid met Tripmadam en Muskuskaasjeskruid bracht wat paarse kleurvariatie in de wegberm. Terug in de broekbossen van de Dommelvallei brachten we nog Elzenzegge, Bleke zegge, Brede wespenorchis, Alpenbes, Getand vlotgras, Klein springzaad, Adderwortel en Blauw glikkruid op naam. Snavelzegge in een verland stuk vijver vervolledigde de streeplijst en in een droge zandige berm noteerden we nog Zandblauwtje, Gewoon langbaardgras, Zandhoornbloem en Schermhavigskruid. Omstreeks 17u30 kon deze succesvolle streeptocht met 292 taxa afgesloten worden.

Op 30 juni mocht Hugo Notebaert het zomerseizoen inzetten met een streeptocht van de kanaalbermen in de omgeving van Merendree. Samen met 11 deelnemers werden eerst enkele

droge wegbermen uitgekamd, waaruit een hele reeks algemene soorten werden genoteerd. Het determineren van een Kruldistel leek wel enigszins problemen op te leveren: was het vruchtpluis geveerd of niet geveerd? De kritische discussie leverde zijn vruchten af: het vruchtpluis was enkel gewimperd en de vergelijking met het pluis van een Akkerdistel overtuigde iedereen van het geslacht *Carduus*, dus toch Kruldistel. In een waterplas ontdekten we de massale aanwezigheid van Aarvederkruid en langs de oever werd een aantal planten op naam gebracht, die in vochtige omstandigheden gedijen: Gewone waterbies, Zwart tandzaad, Waterzuring, Gele waterkers, Geoord helmkruid, Waterereprijs (ssp. *anagallis-aquatica*), Moerasandoorn en Grote waterweegbree. Op de brug over het kanaal groeide in de goot Geknikte vossenstaart; ook Vlas en Bezemkruid voelden er zich thuis. Langs de kanaaloevers vormden Oeverzegge, die er letterlijk op haar plaats stond, Grote engelwortel, Valse voszegge, Pluimzegge, Kalmoes en Poelruit interessante aanvullingen voor de streeplijst. Op de betonnen muur van een duiker tierde welig de Muurvaren. Even boven de waterlijn sprongen de blauwe bloemen van Blauw glikkruid in het oog en IJzerhard en Muurpeper zorgden in de betonspleten voor wat contrastrijk plantenleven. Wouw ontplooidde zijn sierlijke bloeiwijze op de scheiding tussen de twee kanalen. Het kanaaleiland met zijn populierenbepanting leverde nog Goudhaver, Muskuskaasjeskruid en Grote zandkool op. Wit vetkruid, Witte mosterd, Akkerhoornbloem, Akkerkers, Hazenpootje, Gewoon langbaardgras en *Centaurea debeauxii* (een soort uit de groep van *Centaurea jacea* met afstaande omwindselaanhangsels) waren de opvallendste waarnemingen uit de drogere wegkanten. In de omgeving van de sluis stonden enkele planten van *Galega officinalis*, of uit het Duits vertaald "Geitenruit", een op Wikke lijkende vlinderbloemige, die het aan de oever van het kanaal best naar hun zin hadden. Voor vele botanisten was dit zelfs een eerste kennismaking met dit taxon, dat enkele plantenliefhebbers al eerder in de Gaume of Lotharingen gezien hadden. Met 217 streepjes werd deze leerrijke plantentocht afgesloten.

René Maes mocht op 28 juli 15 botanisten rondleiden in zijn thuishaven op Antwerpen Linkeroever, meer bepaald het Burchtse Weel. Op deze bloedhete zomerdag was het puffen geblazen, want het KMI had temperaturen tot om en bij de 30 graden voorspeld. Niettemin kwam de inventarisatie vrij snel op dreef en klonken van bij de start al heel wat interessante plantennamen: Kleine leeuwentand, Grijskruid, Echt duizendguldenkruid, Grote zandkool, Welriekende ganzevoet, Slangekruid en Zachte wikke, die voor de eerste determinatieproblemen zorgde. De plaat van de vlag was immers duidelijk korter, zodat verwarring met de beter gekende Vogelwikke uitgesloten was. We trokken het domein van de vroegere zeevaartschool binnen en stelden vast dat de schoolgebouwen dienst deden als opvangcentrum voor politieke en economische vluchtelingen. Ook de flora liet zich niet onbetuigd: Wouw en Wilde reseda, Bleekgele droogbloem, Driebloemige nachtschade, Groene naalbaar en Trogierst, die er goed op lijkt, maar grotere kafjes en een langere en bredere bloeiaar heeft. Terug naar de wegkanten vonden we Harig- en Glad vingergras en langs de boordsteen troffen we zelfs Handjesgras aan. Aardaker met zijn vertakte nerven in de bladeren, Sikkelklaver en Bonte luzerne dikten de streeplijst verder aan. Het met Scheldezand opgespoten terrein herbergde heel wat taxa van zilte en zanderige terreinen: Duinreigersbek, Fraai duizendguldenkruid, Zanddoddegras, Duindoorn, Smal vlieszaad, Zandweegbree, Duinlangbaardgras en Zomerbitterling maakten er ons attent op dat we in het maritiem district botaniseerden. Muskuskaasjeskruid, Groot warkruid, Dichte bermzegge, Straat- en Klein liefdegras en Hongaarse raket vervolledigden de streeplijst. De brandende zon kon enkele ijverige botanisten niet weerhouden van een verkenning door de rietkraag en langs de waterlijn van de linker Scheldeoever. Dit leverde nog enkele plantensoorten van brak water: Zilte greppelrus, Zulte, Ruwe bies, Heen, Selderij en de bastaard *Scirpus x kuekenthalianus*. Op de terugweg naar de wagens langs het Burchtse Weel ontdekten we nog

Amandelwilg, Mantelanjer en Moeraszuring. Deze zeer afwisselende botanische excursie met heel wat bijzondere vondsten leverde 243 verschillende taxa op.

Op 11 augustus was de Nationale Werkgroep Botanie te gast in Dudzele, waar Hedy Lecomte 15 floristen mocht verwelkomen. Aan de hand van luchtfoto's had Hedy een interessant kilometerhok in de Zeebrugse achterhaven uitgezocht. Er stond een fikse zeebries, die de schapenwolken uiteendreef en de warmte van de krachtige augustuszon temperde, zodat de streeptocht in een aangenaam weertje verliep. De inventarisatie startte aan een goederenrangeerstation en al vrij vlug werd de streper met talloze plantennamen overstelpt. Langs heen de spoorweg troffen we veel Gewoon struisriet aan; Bleek gele droogbloem, Kleine leeuwentang, Kleine teunisbloem, Echt bitterkruid, de twee soorten Rode ogentroost (subsp. *vernus* en *serotina*), Smalle rolklaver, Wilde reseda, Bezemkruid en Hongaarse raket waren zowat de eerste opvallende verschijningen. Een met zeezand opgespoten terrein was geëvolueerd tot grasland met enkele nattere kommen en randen, afgewisseld met grote droge gedeelten. Op de vochtigere stukken dook algemeen de Platte rus op; Geknikte vossenstaart overheerste in kleine greppels; Goudzuring, Veerdelig tandzaad, Waterpunge en Aardbeiklaver gaven de boventoon aan in enkele vochtige depressies. Het droger grasland leverde Zomerbitterling en Duindoorn op.

Een zanderig pad achter enkele gebouwen bleek een ideale groeiplaats te zijn voor Hertshoornweegbree, die zich even verder liet vergezellen van Grote teunisbloem. De wegganten herbergden enkele zegges, zoals Zandzegge, die met haar wortelstok er voor zorgt dat de planten mooi op een rij groeien en Zeegroene zegge, die als groeiplaats een breed spectrum heeft.

In de namiddag werd een iets meer verstoord terrein verkend met enkele zilte waterplassen. Op zandhopen tierde de Zeeraket welig en Zeekraal, Klein schorrenkruid, Zulte en Zilte schijnspurrie hadden het naar hun zin op het nattere gedeelte. Tussen het schelpenzand doken plots enkele zeer merkwaardige vondsten op: Dunstaart, een aarvormig gras, Stomp kweldergras en Sierlijke vetmuur zijn op zijn minst niet alledaags te noemen. Smal vlieszaad, Stippelganzevoet, Zeegroene ganzevoet, Papegaaiekruid, Groene amarant en Loogkruid groeiden op en langs een afgegraven stuk. Twee gele kruisbloemigen, die als Grijs en Zwarte mosterd gedetermineerd werden, alsook Kruiwend stalkruid, Dubbelkelk en Selderij kregen eveneens een streepje door hun wetenschappelijke naam. In een brakwaterplas werd Middelste waterranonkel, Tenger fonteinkruid en Zannichellia (subsp. *pediculata*) op naam gebracht. Weer een zeer leerrijke plantentocht in het Maritiem district met een totaal van 223 taxa.

Op zaterdag 25 augustus mocht Karel De Waele 15 botanisten verwelkomen voor een plantenstudiedag in de omgeving van Belleghem. Niet slecht voor een aangekondigde inventarisatie van zwarte gaten. Onder een loodzware zon trokken 6 strepers met 6 groepjes van 2 à 3 deelnemers op verkenning in evenveel vierkante kilometers 's voormiddags en nogmaals 6 hokken 's namiddags. Op deze manier werden op slag een viertal uurhokken witgewassen. En dat zo'n "zwarte" hokken niet noodzakelijk saai zijn, bewijzen de vondsten van Stomp kweldergras, Hertshoornweegbree, Aardaker, Wilde reseda, Kleine leuwenbek, Bezem- en Jacobskruid, Kleine majer, Papegaaiekruid, Witte waterkers, Veerdelig tandzaad, Grote waterweegbree, Schermhavikskruid, Watermuur, Akkerandoorn, Bolletjesraket, Akkerereprijs, Alsemambrosia, Grote engelwortel, Waternavel, Fraai duizendguldenkruid, Zomerfijnstraal, Muskuskaasjeskruid, Muurvaren en Wilde bertram. Ondanks het landelijke karakter van de streek, viel het op dat Bezemkruid in 5 van de 8 hokken aangetroffen werd. Verder was de afwezigheid van *Eragrostis*- en *Panicum*soorten

opvallend. Na de inventarisatie werd in een plaatselijke herberg nog wat nagekaart en werd het stofferig zweet met het nodige gerstenat weggespoeld.

Op zaterdag 8 september was Karel De Waele andermaal gids voor een streeptocht in de vallei van de Viroin te Olloy-sur-Viroin. Ondanks het barslechte weer daagden toch nog 11 moedige botanisten op. Aan het oude spoorwegstation van Olloy en langsheen de spoorweg werd de inventarisatie in de gutsende regen aangevat. De streper had alle moeite van de wereld om het lijstje droog te houden, want al vrij snel diende heel wat genoteerd te worden: Kleine steentijm, Gewone agrimonie, Papegaaiekruid, Gevinde en Boskortsteel, Zwenkdravik, Borstelkrans, Gewone bermzegge, veel Kleine leeuwenbek, Spiesleeuwenbek, Slangekruid, Klein liefdegras, vrij algemeen de Fijne ooievaarsbek, Veldkruidkers, Melige toorts, Hazenpootje, Mantelanjer, regelmatig Plat beemdgras, Viltganzerik, enz....Het hield op met regenen en we daalden een steil paadje af langs de Viroin. Langs de oever ontdekten we Herfsttijloos en Klein springzaad. Zeepkruid, Grasklokje, Bevertjes, *Symphytum x uplandicum* (bastaard tussen Gewone- en Ruwe smeewortel) en de paarse kleurenpracht van Wilde marjolein dikten het lijstje aan. Door een lemige akker naar de kalkrijke boshellingen, - onze laarzen wogen aan de overzijde nog zo zwaar- waar Echte gamander, Sikkeldgoudscherm, Stinkend nieskruid, Geel vingerhoedskruid, Zeegroene zegge, Gewoon zonneroosje, Maretak en Kruidend stalkruid typische vertegenwoordigers waren van dit biotoop. Een rotsachtig droog grasland met Blauw gras, IJle bermzegge, Kogelbloem, Geel walstro, Donderkruid en Duifkruid leverde een bont toemaatje van de kalkflora. Tijdens de terugweg naar de wagens troffen we Stomp kweldergras aan in de strooizout-spatzone langs de hoofdbaan. Dit gras breidt zich fors uit langs de grote verkeerswegen. In de namiddag merkten we in een braakliggende voortuin een eigenaardige Ganzevoet op: na wat opzoekwerk determineerden we deze plant als Esdoorn ganzevoet. De wegkanten en bosranden op de Ardense zijde van de Viroinvallei waren floristisch heel wat armer. Struikheide, Stijve ogentroost, Zandblauwtje, Klein kaasjeskruid en Heelkruid waren zowat de opvallendste waarnemingen. Een campingterrein, dat het laatste stuk van de vierkante kilometer in beslag nam, herbergde nog Nachtsilene, Blaassilene en Mannetjesereprijs. Bij het afsluiten van deze boeiende plantentocht priemde de zon door het wolkendek en staafde meteen de zegswijze “na regen komt zonneschijn”. Met een streeplijst van 338 taxa was het slechte weer snel vergeten en kon iedereen voldaan huiswaarts keren.

Op 22 september daagden er 15 deelnemers op voor een inventarisatie te Kwatrecht onder leiding van Jean De Prez. Na een hele reeks natte septemberdagen konden we eindelijk nog eens van een streepje zon genieten, al was het maar een schraal zonnetje, maar in België zijn we nogal snel tevreden. De wagens werden geparkeerd op een verharde veldweg, die achteraf een private weg bleek; 's middags werden we immers kordaat aangemaand de auto's te verplaatsen!! Er zijn toch moeilijke mensen op de wereld!! Met enkele gewone wegkanten kon de streeptocht van start gaan en op een verruigd terrein werden zelfs enkele opmerkelijke planten genoteerd: Wilde bertram, Kruldistel, Stippel- en Korrelganzevoet, Ingesneden dovenetel, Heelblaadjes, Bezemkruid en Bastaardklaver. Karel hoefde zelfs het terrein niet te betreden, want met zijn arendsogen kon hij vanop de weg het grootste gedeelte op naam brengen. De muur aan de spoorwegbrug was goed voor Muurvaren en Stijf havikskruid. Koen beklom het spoorwegtalud en vond Asperge, Bosrank, Gewone reigersbek, Grote teunisbloem, Echt bitterkruid en Wilde reseda. Langs een aardeweg tussen een verdronken aardappelveld, waar we Klimopereprijs (ssp. hederifolia) determineerden en even verder langs een maisakker de twee knopkruiden vonden, ontstond een hele discussie rond het al dan niet uit mekaar houden van deze laatste twee taxa. Een behaard knopkruid is hoe dan ook altijd Harig knopkruid, daar waar een onbehaard knopkruid niet altijd Kaal knopkruid, maar soms

ook Harig knopkruid kan zijn!! Het zijn eigenlijk de enkelvoudige (Harig knopkruid) of in drie gespleten stroschubben (Kaal knopkruid), die zekerheid geven. Langs een bosrand troffen we Heggenduizendknoop en Bloedzuring aan en in een vochtige wegkant groeide Gevleugeld hertshooi. Een sloot langs een weiland herbergde nog Groot moerasscherm, Veerdelig en Zwart tandzaad, Watertorkruid en Grote waterweegbree. Na de middag werden de wegkanten en beukendreven in en rond een kasteeldomein verkend. Opvallend waren de Grote egelskop en Oeverzegge langs een beek en IJle zegge, Boszegge en Echte guldenroede in de dreven. Verder brachten Grijskruid en Gewone agrimonie nog wat kleur in de uitgebloeide bermen. Als afsluiter werden nog Gewone veldbies (vegetatief te herkennen aan de niet getande bladrand), Tormentil en Rode schijnspurrie gestreept. De plantenlijst kon zo laat op het seizoen toch afgesloten worden met 262 taxa.

Karel was op zaterdag 6 oktober terug van de partij als gids voor een zwarte-gaten inventarisatie in de omgeving van Zwevezele. Heel wat minder belangstelling, want er daagden slechts 8 botanisten op. Misschien zat de einde-seizoensmoedigheid er al bij sommigen een beetje in, of waren het de industriële varkenskwekerijen, die de plantenliefhebbers afschrikte!! In groepjes van 2 à 3 personen werden toch 7 kwartierhokken wit gewassen, die goed waren voor een aantal niet alledaagse soorten, zoals Schijnaardbei, Papegaaiekruid, Groene amarant, Kleine majer, Ingesneden dovenetel, Groene naalदार, Kransnaalदार met zowel naar onder als naar boven gerichte tanden op de borstelharen. (var. *verticillata* en *ambigua*), Dubbelloof, Liggend hertshooi, Vlas, veel Kleine brandnetel (overbemesting!!!), Groot akkerscherm, Rode ganzenvoet, Akkerereprijs, Wilde bertram en Haaksterrenkroos. Grijskruid en Klein vogelpootje werden op aangevoerde grond in een voortuin aangetroffen. De afwezigen hadden weer eens ongelijk.

René Maes mocht op 20 oktober, samen met 14 plantenliefhebbers het seizoen afsluiten met een inventarisatie van opgespoten terreinen ten N. van Zandvliet, langs de grens met Nederland. Onze gids had deze streeptocht een beetje uit het oog verloren en het was dank zij André Jacobs en Dré Van Steenvoort, dat met een beetje improvisatie en een vleugje meetkunde van Karel de geplande vierkante kilometer op een oude stafkaart werd afgebakend. Op de opgespoten terreinen viel het massaal voorkomen van Gewoon struisriet op. Enkele bladrozetten deden aan Echt bitterkruid denken, maar de stekelharen op witachtige bultjes op de bladeren wezen toch naar Dubbelkelk. Enkele bloeiende planten gaven achteraf definitief uitsluitsel. Grove en Kleine varkenskers hadden het naar hun zin tussen de boordstenen. Strandkweek met zijn sterk uitspringende ribben op de bovenzijde van de bladeren groeide in de randvegetatie en Kleine watereppe tierde weelderig in de gracht. In de wegbermen vonden we Kleinbloemig kaasjeskruid, Gewone pastinaak, Zanddodden gras en zelfs Hokjespeul. Een aangevoerde grondhoop leverde enkele exoten, zoals Papegaaiekruid, Gingellikruid en Kanariezaad. Bij een bord "verboden toegang" lokte de vondst van Fraai duizendguldenkruid, Viltig kruiskruid en Gevlekte rupsklaver de groep verder langs een veldweg aan de rand van het beschermd natuurgebied. Op het laatste lapje België stonden Gewone agrimonie en Scherpe fijnstraal nog in volle bloei. De blik over de Nederlandse polderbodem, die zo'n tiental meter lager lag dan het opgespoten gebied, bood een wijds vergezicht in het landschap rond Ossendrecht en de sierlijke vlucht van een Grote zilverreiger kon even de aandacht van de botanisten naar boven afleiden. Langs een verbindingskanaal met de Schelde vonden we Heen, Moeraszuring en heel wat kiemplantjes, die bij nader toezien allemaal Deens lepelblad waren. Later stelden we vast dat aan de rand van de A12-oprit dezelfde zaailingen groeiden. Na de middag werd het poldergedeelte uitgekamd. Moerasandoorn had de rand van een maïsakker als groeiplaats uitgekozen en de zeldzame Gladde ereprijs verkoos een onkruidvegetatie op een gewezen bonenveld. Ward had zijn eigen

manier om Aardpeer te determineren: uittrekken en zien of er een peer aanhangt!! Hij verbaasde menige botanist, want hij had weer eens gelijk. Deze laatste streeplijst van 2001 werd met 206 taxa afgesloten.

Dankwoord

Karel De Waele wordt bedankt voor het nalezen van de tekst.

In 2002 gaat Nationale Werkgroep Botanie op stap in de Oostenrijkse Alpen (van 30/6 tot 7/7). Wie geïnteresseerd is om mee te gaan dient zich via André Van den Bergh in te schrijven. Adres: André Van den Bergh, Vitsgaard 9, 1745 Opwijk; tel. 052/35.05.18)

***Crassula helmsii* (Kirk) Cockayne, een nieuwe bedreiging voor onze waterflora ?**

Juul Slembrouck & Erik Molenaar

In het jaarverslag 1996 van de activiteiten van de floristengroep Floristisch Onderzoek voor Natuurbehoud (FON) werd een vondst gemeld van *Crassula helmsii*, overigens door Leo Vanhecke gedetermineerd (Wijsmantel 1996). De publicatie in Streepzaad was nog niet de deur uit of het eerste voorkomen in Nederland werd in Gorteria beschreven (Brouwer & den Hartog 1996). De publicatie ging aan J. Lambinon niet onopgemerkt voorbij en hij verzocht de steller, tevens vinder van de soort om nadere gegevens. In het verleden was *Crassula* inderdaad al gevonden, met name in het Meerdaalwoud (Margot 1983). Vier van de leden van het FON vonden even de tijd om een inmiddels tweede vindplaats (Hoboken) te bezoeken, waar een opname werd gemaakt. Vervolgens werd de vindplaats te Emblem/Lier nogmaals bezocht, waar *Crassula* in bloei werd aangetroffen en waar drie opnamen werden gemaakt. Op 13 mei 2000 bezoeken leden van FON de Dijlevallei te Muizen. Er worden geen specifieke opnamen gemaakt, maar uit het verslag blijkt het om een verlaten vijver te gaan.

Beschrijving van de plant

Aangezien onze flora's tot op heden de soort niet hebben opgenomen, volgt t.b.v. de floristen een beschrijving naar Küpper et al. 1996 en Brouwer & den Hartog 1996.

Doorlevende aquatische of amfibische vetplant, die in het water uitgebreide, losse tot zeer dichte, dikwijls voor andere planten ondoordringbare kluwens vormt. Scheuten 10 tot 130 cm lang, rond; ofwel in het water of in het oevergebied kruipend; wortelvorming op de knopen, sterk vertakt, de toppen buiten de bloeitijd op alle groeiplaatsen groen, tijdens de bloeitijd witachtig roze. Onderwaterbladeren tot 20 (25) mm lang, tot 1,6 mm breed en tot 0,8 mm dik, vlak, lijn- tot ellips-lancetvormig, tegenoverstaand; bladtop rond of met een spitsje, nauwelijks als succulent te herkennen; overstaand ingeplant, *aan de basis vergroeid* (onderscheid met *Callitriche* !). De buiten-watervormen en de landvormen hebben een liggende as, opgaand tot ca 10 cm lang, dicht opeenstaand, bladeren met vlakke bovenzijde, onderaan bol, bladlengte tot 5 (6) cm tot 0,8 (1,0) mm breed, anderszins als boven.

Bloemen : solitair, okselstandig, één per bladpaar, viertallig, stervormig, 3-3,5 mm doormeter, kroonbladeren 1,2-1,8 / 0,8-1,0 mm breed, elliptisch-ovaal, stomp, glanzend wit tot bleekroze, iets langer dan de kelkbladeren, 1,5-1,5/0,5-0,6 mm, driehoekig-ovaal, scherppuntig; helmraden tot 1,3 mm lang, helmknoppen licht roze; bloeistengel 2-7 mm, tijdens de vruchtvorming niet veranderend, schubachtige honingmerken ca 0,7 mm lang, lancetvormig tot afgerond. De blaasvrucht heeft een gladde huid en bevat 2 tot 5 zaden; deze zijn 0,5 mm lang, elliptisch, bruin, glad. Bloeitijd : zomer, in Europa juni-september, in Australië en Nieuw-Zeeland november tot maart.

Uitzicht van de groeiplaatsen te Hoboken, Emblem/Lier en Muizen.

De omgeving van de vindplaats in Hoboken ("Polderbos") bestaat uit een vrij onevenwichtige begroeiing van Riet (*Phragmites australis*) in kleine tot middelgrote populaties, vrijwel allen steriel, tot max. 1,5 m. hoog; Aarvederkruid (*Myriophyllum spicatum*) evenals Kroosvaren (*Azolla filiculoides*) vormen gesloten vegetaties van meerdere tientallen m², die elkaar uitsluiten. Voorts bevinden er zich op de oever hoofdzakelijk planten

van de natte ruigten. Het aantal *Crassula*-plantjes (landvorm) was gering en allen waren zij steriel. De bodem bestaat uit uitgebaggerd kalk- en glauconietrijk Scheldeslib.

In Emblem/Lier (een verlaten plantenkwekerij) komen beide vormen voor met diverse kolonisaties op de strook tussen de hoogste en de laagste waterstand van een vijvertje, overigens allen bloeiend. De onderwatervormen zijn vlottend in een dicht kluwen, onvermengd naast *Elodea nutalli*. De hoeveelheid vlottende planten is een veelvoud van de groepjes bloeiende planten. Daar waar de planten het wateroppervlak bereiken ontwikkelen er zich vertakkingen met korte bladeren vanuit de oksels. Ingezameld herbariummateriaal is ter beschikking van LG en BR gesteld.

In Muizen werd in een vijver ten noorden van het kerkhof 4 m² *Crassula helmsii* aangetroffen. De steriele planten bevonden zich bijna allemaal onder water. De waterkwaliteit was zeer goed, maar de vijver was zeer steil uitgegraven. De vochtige graslanden op klei eromheen waren van zeer hoge floristische waarde. Er was niet overbemest.

Herkomst

De soort is afkomstig uit Australië en Nieuw-Zeeland. Vermoedelijk is zij al voor 1914 als weinig eisende sierplant voor tuinvijvers in Engeland ingevoerd en vanaf 1927 in de handel (Küpper et al. 1996). Brouwer et den Hartog (1996) wijten de uitbreiding aan tuincentra, die de plant onder de naam *Crassula recurva* als zuurstofplant voor vijvers aanprijzen. Het is bekend, dat het overgroot deel van het tuinplantenbedrijf vrijwel uitsluitend streekvreemde dan wel uitheemse soorten voor de tuinaanleg voorziet. De herkomst in Emblem/Lier wijst vrij duidelijk op deze trek: in de plas groeien Lidsteng (*Hippuris vulgaris*), Zwanebloem (*Butomus umbellatus*), Witte waterlelie (*Nymphaea alba*) en deze komen o.a. ook op de beschreven Westfaalse groeiplaats voor. Vermoedelijk gaat ook de visserij niet vrijuit (voor andere vestigingen).

De herkomst in Hoboken is niet duidelijk, alhoewel met een *Azolla*-facies en één plantje Kikkerbeet (*Hydrocharis morsus-ranae*) vlak in de buurt van *Crassula*, de hand van een aquariumliefhebber floravervalser niet wordt uitgesloten. Voor Wallonië is er tot nog toe slechts één vindplaats bekend, waarvan herbariummateriaal in LG berust, met name van Gaurain-Ramecroix, deelgemeente van Doornik (Brabants distrikt); van deze vindplaats zijn geen begeleidende soorten opgegeven (Lambinon in lit.).

De verspreiding in Europa is bezig... De bijdrage uit Duitsland (Küpper et al. 1996) wijst op de nog jonge uitbreiding van de oorspronkelijke zuidelijk-halfmondse soort. Wij halen de voornaamste data en gegevens aan :

1. 1981 drooggezette visvijvers Pfalzer Wald
2. 1981 en 1984 Siberië (Baikalgebied)
3. 1982 Springputten Meerdaalwoud
4. 1984 Kanaaleilanden
5. 1985 Ierland
6. 1987 400 plaatsen (Dawson et Warman 1987)
7. 1988 en 1993 2 plaatsen ver van Porta Westfalica elkaar verwijderd
8. 1990 Heikendorf bij Kiel
9. 1991 in uitbreiding in Noordduitsland
10. 1993 Gaurin-Ramecroix
11. 1996 en 1998 vijvertje Emblem/Lier Vijver Hoboken
12. 2000 Vijver Muizen

Het gedrag van *Crassula helmsii*

In Groot-Brittannië is de soort al enige tijd aanwezig en wordt daar beschouwd als een pest op elk van de aldaar reeds meer dan 400 bekende groeiplaatsen (Dawson & Warman 1987, Pain 1987). Ook in de Westfaalse vindplaats blijkt de soort de waterplanten te verdringen, waaraan drie redenen ten grondslag liggen : (1) vorming van voor andere soorten ondoordringbare, gedeeltelijk zwevende onderwaterkluwens, (2) gedeeltelijk afgestorven *Crassula helmsii*-biomassa van groot volume en bovendien nog (3) tolerantie t.o.v. rottingslib cfr. het voorkomen van *Nitella syncarpa* (Thuil.) Chev.

Deze eigenschappen zijn voldoende om een waarschuwing tot de floristen te richten. Dit is dan ook de reden, waarom hier aan het voorkomen van de soort in ons land een meer dan gebruikelijke aandacht is gegeven: inderdaad, door de ongebreidelde watertafelverlaging, de wegeaanleg, de industrialisatie, de verstedelijking en door de moeizaam bereikte tot weinig doeltreffende waterzuivering, benevens voortbestaan van grote verontreiniging van het oppervlaktewater, zijn onze waterplanten en onze aan vochtige tot natte biotopen gebonden soorten schrikbarend achteruitgegaan. Waar zij nog voorkomen vertonen zij het onmiskenbaar karakter van relictpopulaties. Het moet niet zo zijn, dat een indringer de laatste restanten van onze al zo schaars geworden waterbiotopen komt vernielen.

Uit Engeland komen de eerste noodkreten: Dawson et Warman 1987, alsmede Pain 1987 spreken van een overrompeling in meerdere natuureservaten. Zij aanzien de huidige explosieve uitbreiding als stukken erger dan destijds Waterpest (*Elodea* sp.) wel was. In stromend water blijkt de soort agressiever te zijn dan in stilstaand water. Ook Brouwer & den Hartog sluiten zich bij het idee tot een bestrijding aan.

Als het zo is - naar blijkt - dat de tuincentra de soort voor aquaria en als zuurstofplant voor vijvers aanprijzen, dan is het niet minder dan redelijk, dat verbod zou worden opgelegd de soort te kweken, te verkopen, en/of te bezitten. Vooralsnog wordt aan de conservators van waterrijke gebieden de opdracht gegeven bijzondere aandacht aan de soort te geven en zo zij wordt aangetroffen ze onmiddellijk uit te roeien (met nazorg), nu het in ons land nog om kleine populaties gaat.

P.S. De Duitse floristen hebben al een naam bedacht: Australisches Nadelkraut . Volgen wij met Australisch naaldkruid ?

Dankwoord

Jos Monnens en prof J. Lambinon stelden ons heelwat literatuur ter hand, waarvoor onze dank.

Literatuur

- Brouwer E., C. den Hartog (1996) - *Crassula helmsii* (Kirk) Cockayne een adventief op droogvallende, zandige oevers. *Gorteria* 22:6 p 149-152.
- Dawson F.H., E.A. Warman (1987) *Crassula helmsii* (Kirk) Cockayne : is it an aggressive alien aquatic plant in Britain? *Biological conservation* 42 p 247-272.
- Küpper, Frithjof, H. Küpper & M. Spiller (1996) Eine aggressive Wasserpflanze aus Australien und Neuseeland: *Crassula helmsii* (Kirk) Cockayne. *Flor. Runbr.* 30 (1) p 24-29 Bochum.
- Margot J. (1983) La végétation aquatique des Springputten en forêt de Meerdael. Evolution et présences floristiques? *Les Naturalistes Belges* 64, p 199-221.
- Pain S. (1987) Australian invader threatens Britain's waterways. *New Scientist* 1570 p 26.
- Wysmantel N. (red.) (1996) Jaarverslag 1996; Floristisch Onderzoek voor Natuurbehoud (F.O.N.) in Streepzaad 3.

Onderzoek aan autostradewegbermen - 2001

Hugo Ruysseveldt, Erik Molenaar, Liesbet Cleynhens & Pol Uytterhoeven

Reeds in 2000 werd door de toenamlige Wielewaal i.s.m. Erik Molenaar gewerkt aan de inventarisatie van snelwegbermen, dit in opdracht van de administratie Wegen en Verkeer, afdeling Wegenbeleid en Beheer van de Vlaamse Gemeenschap. In 2001 werd dit onderzoek geïntensiveerd nadat de 'proefperiode' geslaagd genoemd kon worden. Hier volgt het relaas van de bevindingen van de medewerkers aan dit project:

Hugo: zoals wel een beetje te verwachten valt, levert inventarisatie van jarenlang niet of slecht beheerde bermen van de autosnelweg E40 weinig kleur op. De meeste bermen zijn er van het 'Glanshaver-type', met weinig bloemen tot ruigte met bijna uitsluitend Grote brandnetel (*Urtica dioica*) en Kleefkruid (*Galium aparine*). In een smalle band langs de pechstrook komen tot ver voorbij Brugge wel soms overvloedig zoutminners voor zoals Deens lepelblad (*Cochlearia danica*), Gewone pastinaak (*Pastinaca sativa* subsp. *sativa*) en Hertshoornweegbree (*Plantago coronopus*). Enkele leuke taxa toch waren Rechte ganzerik (*Potentilla recta*), Adderwortel (*Polygonum bistorta*) en Kruldistel (*Carduus crispus* subsp. *multiflorus*). Rijker zijn er de bermen rond Oostkamp met soorten als Struikhei (*Calluna vulgaris*), Klein vogelpootje (*Ornithopus perpusillus*), Kruipbrem (*Genista pilosa*), Mannetjesereprijs (*Veronica officinalis*), Vroege haver (*Aira praecox*) en Zilverhaver (*Aira caryophyllea*).

De hooilanden en bermen op de verkeerswisselaar te Oostkamp en de hooilandjes op de afritten te Jabbeke, Oostkamp en Beernem herbergen meestal een ietwat rijkere flora; zij zijn dan ook al een aantal jaren als dusdanig beheerd. Taxa als Hazenzegge (*Carex ovalis*), Blaaszegge (*C. vesicaria*), Scherpe zegge (*C. acuta*), Zeegroene zegge (*C. flacca*), Egelboterbloem (*Ranunculus flammula*), Gewone waterbies (*Eleocharis palustris*) en Gevlekte scheerling (*Conium maculatum*) werden er aangetroffen en soms niet in kleine hoeveelheden.

Liesbet & Pol: we merken dat de vegetatie interessanter is voor de eerste maaibeurt dan in september. Hoewel de meeste bermen eerder saai ogen, zijn we toch wel wat interessante stukjes tegengekomen zoals een plek met Knolsteenbreek (*Saxifraga granulata*) en Echte Koekoeksbloem (*Lychnis flos-cuculi*) en verder verschillende keren Graslathyrus (*Lathyrus nissolia*). Ook in september vonden we eerder schrale delen met Struikhei (*Calluna vulgaris*), Tormentil (*Potentilla erecta*) en Echt duizendguldenkruid (*Centaurium erythraea*). Op de oprit van Bertem vonden we Oranje Havikskruid (*Hieracium aurantiacum*) en Scherpe Fijnstraal (*Erigeron acer*).

Erik: tijdens deze inventarisaties, die niet erg veel moois toonden, noteerde ik een aantal bijzonderheden. Langs de E34 vond ik tegen de Nederlandse grens enkele mooie groeiplaatsen van Kruipbrem (*Genista pilosa*) en Oranje havikskruid (*Hieracium aurantiacum*). Onder een brug Fraaie vrouwenmantel (*Alchemilla mollis*), Kruipbrem, Hongaars havikskruid (*Hieracium bauhinii*) en Wilde marjolein (*Origanum majorana*). Ruw walstro (*Galium uliginosum*) en Stekelbrem (*Genista anglica*) stonden in een greppel op een ruime parkeerplaats. Aan het Albertkanaal trof ik enkele planten Beemdooievaarsbek (*Geranium pratense*) in volle bloei, en daar dicht bij opnieuw Hongaars havikskruid. Langs de E34 werd verder ook nog Middelste waterranonkel (*Ranunculus aquatilis*) gevonden.

Op de E17 in de buurt van Gent vond ik in een fraai grasland, dat voorbeeldig was afgemaaid ter educatie van de interne diensten, enkele planten Graslathyrus (*Lathyrus nissolia*). Aan de overzijde van de verkeerswisselaar lag een minder fraai grasland, maar eveneens met

Graslathyrus tussen het hoge gras. Op de E34 ligt de grote verkeerswisselaar van Ranst, waar de natuur wel enkele kansen kan gebruiken. Er was al heel lang gestopt met maaien, minstens 10 jaar, en de verruiging was dan ook verschrikkelijk. Toch heeft zich hier een prachtig struweel met Duindoorn (*Hippophae rhamnoides*) ontwikkeld, met in de rand Echt duizendguldenkruid, Slofhak (*Anthoxanthum aristatum*), Zeegroene zegge en Bergroos (*Rosa glauca*). Voorts noteerde ik meerdere vindplaatsen van Wilde liguster (*Ligustrum vulgare*) en Veelbloemige roos (*Rosa multiflora*). Vooral de rozensoorten waren moeilijk op naam te brengen wegens het ontbreken van geschikte sleutels.

Een nieuwe ontdekking voor de Antwerpse binnenstad: Vijfdelig kaasjeskruid (*Malva alcea*) was er nog niet gevonden; er stonden enkele grote planten in de wegberm van de snelweg ter hoogte van het Kiel. Enkele dagen later tref ik aan het Steen een overvloed aan bontgekleurde duizendknoopjes tussen de waterkeringsmuur en het fietspad. Het blijkt *Polygonum capitata* te zijn en was vergezeld van Driebloemige nachtschade (*Solanum triflorum*) dat in knop stond. Weliswaar waren de bloemen paars aangelopen i.p.v. van groenwit, maar het was beslist correct.

Botanische parels in de regio Beneden-Netevallei

Johan Asselberghs

Al jarenlang inventariseert de lokale plantenwerkgroep van Duffel – Sint-Katelijne-Waver de lokale reservaten van Natuurpunt en later ook gebieden buiten de reservaten. Wat we al lang dachten is ook uitgekomen: er zijn nog bijzondere en unieke planten te vinden!

Alle op het zicht mogelijke interessante gebieden werden uitgekamd en alle planten werden genoteerd. Voor bepaalde gebieden werd de hulp van werkgroepen zoals de Provinciale Plantenwerkgroep Natuurpunt Antwerpen, Floristisch Onderzoek voor Natuurbehoud en Nationale Werkgroep Botanie ingeroepen. En ook zij stonden soms stomverbaasd wat er allemaal gevonden werd.

Begrijpelijk; de regio werd tot nu toe nog niet grondig geïnventariseerd. Men had immers het idee dat in zulk versnipperd gebied met verstedelijkte dorpskernen, lintbebouwing, tuinbouw, enz ... toch geen natuurwaarden meer zijn. Deze inventarisatie blijkt echter het tegendeel te bewijzen.

Het gebied dat geïnventariseerd werd omvat ruwweg van west naar oost, de Netevallei tussen de autosnelweg E19 en de R16 (ring van Lier). De noordgrens kan getrokken worden van de Vosberg (Rumst) tot Waarloos (Hessepoelbos) via de grens met Kontich en Lint tot Hooglachenen (Lier). De zuidgrens omvat de grens van Walem en alles ten noorden van de Elzestraat en St-Katelijne-Waver en Koningshooikt.

Bundeling van de gegevens in een document

De resultaten van de inventarisaties werden gebundeld in een document. Dit document geeft op basis van wetenschappelijk gefundeerde gegevens een duidelijk overzicht, welke interessante gebieden er in de regio voorkomen. Doel van dit document is enerzijds duidelijk maken dat er nog een waardevolle flora te vinden is en anderzijds willen we alle overheden en instanties duidelijk op hun verantwoordelijk wijzen.

Botanische parels in de regio van de Beneden-Netevallei: visie voor bescherming.

Een document waarmee de floristische waarden in de regio Duffel en Sint-Katelijne-Waver benadrukt worden. Het document is gericht aan de betreffende gemeenten, de provincie Antwerpen en diverse instituten waaronder het Instituut voor Natuurbehoud en aan de gewestelijke overheid (Aminal). Hiermee wordt getracht om de aanwezige natuurwaarden veilig(er) te stellen.

Korte bespreking van de belangrijkste gebieden

Hieronder vindt u kort de meest waardevolle gebieden in de regio:

1. AWW-bekkens (Lier, Duffel)

Op de bekkens van de Antwerpse WaterWerken (AWW) werden tal van beschermde en zeldzame soorten gevonden. Op de AWW-bekkens in Lier en Duffel werden in de wegbermen grote populaties Grote Ratelaar (*Rhinanthus angustifolius*) gevonden, een in Vlaanderen zeldzaam geworden plantje van schrale graslanden. Ook de door de wet beschermde Koningsvaren (*Osmunda regalis*) werd aan de oevers van een bekkens gevonden.

2. Vallei van de Babbelse Beek (Duffel, Lier)

De vallei van de Babbelse Beek op de grens met Lier en Duffel, eveneens bekend als natuurlijk overstromingsgebied, herbergt ook tal van opvallende en interessante soorten. Zo werd de zeldzame Bospinksterbloem (*Cardamine pratensis* subsp. *paludosa*) gevonden in de vochtige bossen met een prachtige voorjaarsflora gelegen aan de grens met Lier. Naast massa's Gele dovenetel (*Lamium galeobdolon*), Muskuskruid (*Adoxa moschatellina*) werd ook de zeldzame Grote Keverorchis (*Listera ovata*) gevonden. De drassige weilanden van de beekvallei daarentegen bestaan uit prachtige dotter- en rietlandgraslanden (vaak ook al gedegradeerd) met tal van beschermde vegetaties. De zeldzame Knolsteenbreek (*Saxifraga granulata*) werd

er gevonden. In de slootcomplexen werd de Waterviolier (*Hottonia palustris*) en het zeldzame Haarfonteinkruid (*Potamogeton trichoides*), na grondige determinatie, gevonden. Dit gebied is eveneens bekend voor zijn grote populatie amfibieën. Daarnaast komt ook de europees beschermde Bittervoorn er voor. Wat de vogels betreft worden er af en toe Watersnippen en andere weidevogels waargenomen.

3. Vallei van de Goorbosbeek (Duffel, St-Katelijne-Waver)

Een ander gebied is de omgeving van het Springbos, eveneens bekend als belangrijk infiltratie en overstromingsgebied aan de Goorbosbeekvallei. Er liggen nog enkele sterk bedreigde dottergraslanden en productiebossen met een grote zeggevegetatie. De Zeegroene muur (*Stellaria palustris*) werd er nog vrij talrijk gevonden. Maar liefst 7 zeggesoorten werden er aangetroffen. Iets meer stroomafwaarts ligt het fort van Duffel met een prachtige heide- en zandflora boven op het fort. De slotgracht bevat o.a. nog Kikkerbeet (*Hydrocharis morsus-ranae*), Glanzig fonteinkruid (*Potamogeton lucens*). In de fortgang zelf groeien tal van en het fort herbergt tal van vleermuizen. Tenslotte is aan de monding met de Nete de zeldzame Spindotterbloem (*Caltha palustris* var. *arenosa*) gevonden. Tijdens het poelenonderzoek is er ook de europees beschermde Kamsalamander gevonden.

4. Perwijsveld en Mosterdpot (Duffel)

Het Perwijsveld bestaat uit een afwisseling van verruigde riet- en zeggevelen en verwaarloosde dottergraslanden. Soorten als Adderwortel (*Polygonum bistorta*), Grote egelskop (*Sparganium erectum*) werden er gevonden. De Mosterdpot bestaat uit droge rivierduin die bebost is en enkele restanten rietvelden.

5. Stenengoot (St-Katelijne-Waver)

De stenengoot is een complex van natte graslanden met zuivere slootjes, waarvan een aantal schralere met o.a. een fameuze populatie van de Zwarte zegge (*Carex nigra*). Verder komt ook de zeldzame Kleine ratelaar (*Rhinanthus minor*) er nog voor. In de slootjes worden tal van fonteinkruiden gevonden. De oevers worden bekleed met de Grote egelskop en de zeldzaam geworden Schildereprijs (*Veronica scutellata*).

6. Graslandjes aan Nete (Rumst)

De graslandjes aan de Nete zijn eveneens dottergraslanden, bloemrijke graslanden. Rechtover de AWW huisvesten o.a. een grote populatie Adderwortel.

7. Oude Spoorwegberm (St-Katelijne-Waver, Duffel, Rumst, Kontich)

De Oude spoorwegberm kent een afwisseling van nattere en drogere gedeelten, bosjes, weilandjes en poeltjes. Hierdoor is er een variëteit aan fauna en flora. Echt zeldzame soorten werden niet gevonden. Het vermelden waard zijn beslist de bosjes met Wilde kamperfoelie (*Lonicera perichlymenum*). Op Katelijns grondgebied werd ook één plantje Stekelbrem (*Genista anglica*) gevonden.

8. Itterbeekvallei (Duffel, Lier)

De Itterbeekvallei is al jarenlang bekend voor zijn ecologische rijkdom en is merkwaardig door de aanwezigheid van zijn populatie sneeuwkllokjes (*Galanthus nivalis*).

9. Bemortel (St-Katelijne-Waver)

In Bemortel te St-Katelijne-Waver werd een blauwgraslandje gevonden met verscheidene zeldzame, zelfs bijna in Vlaanderen uitgestorven soorten zoals de prachtige Parnassia (*Parnassia palustris*), Vlozegge (*Carex pulicaris*), Muggenorthis (*Gymnadenia conopsea*),

enz .... Er werd tevens een voor België nieuwe mossoort gevonden, met name Klein schorpioenmos (*Scorpidium revolvens*) (door Juul Slembrouck). Vele soorten zijn europees beschermd. Dit gebiedje is beslist het meest unieke in de streek en is gelukkig in beheer van Natuurpunt afdeling Beneden-Dijle. Toch blijft het graslandje hiermee uitermate kwetsbaar, omdat het een kleine oppervlakte is en er dus tal van invloeden kunnen zijn van de gebieden er rond

Dankwoord

Ik wil alle mensen bedanken die op één of andere manier aan het document hebben meegewerkt, in het bijzonder Olivier Heylen (Natuurpunt).

AANDACHT

Tot het einde van 2001 kan u voorstellen doen voor plantenexcursies op provinciaal niveau. De kalenders van de provinciale plantenwerkgroepen worden daarna afgewerkt. GEEF DAAROM UW EXCURSIEVOORSTELLEN DOOR AAN OLIVIER HEYLEN (Natuurpunt, Graatakker 11, 2300 Turnhout).

INHOUD

Overeenkomst voor floristiek	3
Botanische topper in de Dommelvallei	4
Biotoop: bulldozer	12
Tussen vingergrassen, giersten, naaldaren en hanenpoten	16
FON jaarverslag 2001	22
Bijzondere vondsten door FON – nieuwe taxa	33
Met de Nationale Werkgroep Botanie op streepocht in 2001	36
<i>Crassula helmsii</i> (Kirk) Cockayne, een nieuwe bedreiging voor onze waterflora?	44
Onderzoek aan autostradewegbermen – 2001	47
Botanische parels in de regio Beneden-Netevallei	48